

Snješka Knežević

snjeska.knezevic@zg.t-com.hr

Izvorni znanstveni rad/
Original scientific paper
Primljen/Received: 27. 7. 2016.

UDK
72.025.5(497.5 Zagreb)

DOI
<http://dx.doi.org/10.17018/portal.2017.3>

Aporije obnove Gornjega grada u Zagrebu – epilog slučaja tzv. Vranicanijeve poljane 1969.

SAŽETAK: U članku se donosi nepoznata dokumentacija iz 1969. godine povezana s gradnjom hotela na tzv. Vranicanijevoj poljani. Cilj je obrazložiti teorijske zasade na kojima se temeljila debata stručnjaka koje je tadašnji Regionalni zavod za zaštitu spomenika Zagreba okupio prije donošenja propozicija za gradnju. U komentaru te opsežne dokumentacije osvrće se na temu rekonstrukcije koja je dominirala u debati, te najposlije na aporije obnove Gornjega grada. Na kraju se predstavlja recentni zahvat na tzv. Vranicanijevoj poljani, koja je od 2011. uređena kao park, a od 2012. nosi naziv Park Bele IV. Taj zahvat, kao i projekt susjednog Parka Grič, na kojem još traju arheološka istraživanja i konzervatorski radovi, upućuju na promjenu paradigme u odnosu prema povijesnoj sredini.

KLJUČNE RIJEČI: *Gornji grad, tzv. Vranicanijeva poljana, Park Bele IV., interpolacija, restitucija slike mjesta, rekonstrukcija, aporije obnove Gornjega grada, obrat paradigme*

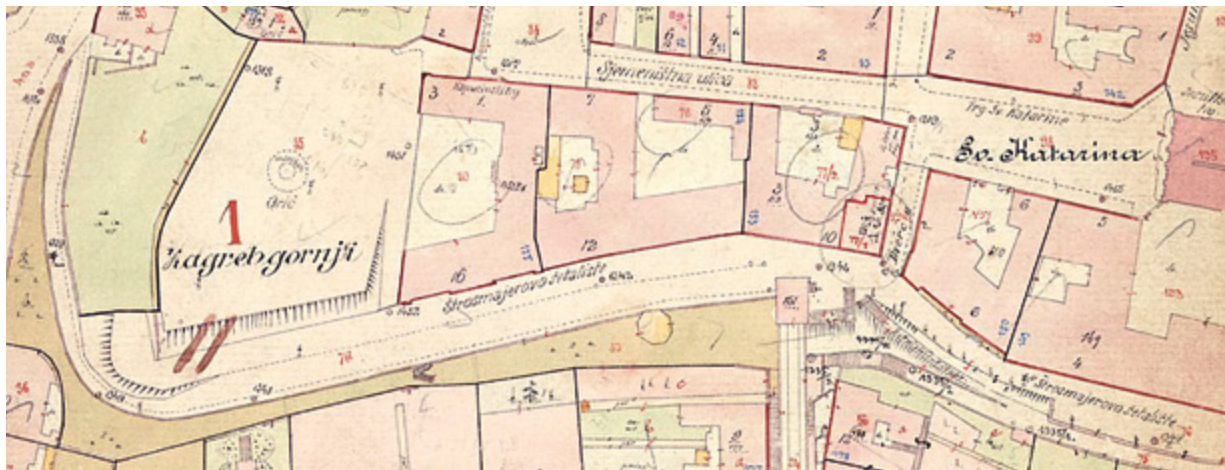
Slučaj tzv. Vranicanijeve poljane u literaturi slovi kao paradigma za teškoće interpolacije u povijesnoj sredini. Naziv mjesta ustalio se pošto je 1941. srušen sklop samostanskih gradnji iz 17. stoljeća na južnoj osnovici Gradeca, podignutih na srednjovjekovnom gradskom zidu i adaptiranih u 19. stoljeću za stambenu svrhu. I prije rušenja javljali su se prijedlozi i projekti za novogradnju javne namjene i reprezentativnog karaktera, a poslije 1945. godine na praznini nastaloj rušenjem najprije se predviđa uredsko-stambena zgrada za potrebe tadašnje vlade (1959.), a potom zgrada Muzičke akademije (1961.). U članku „Vranicanijeva poljana na Gornjem gradu – projekti i polemike 1907. – 1970.“ autori Zlatko Jurić i Bernarda Ratančić donose panoramu projekata i pregled komentara o pojedinim projektima, koncentrirajući se na zacijelo najvažniji aspekt teme interpolacije: arhitektonsku kvalitetu i kontekstualnost.¹ U zaključku

donose ocjenu projekata, lapidarno obrazlažu razloge zbog kojih ni jedan od njih nije dospio do realizacije i utvrđuju da je tzv. Vranicanijeva poljana ostala neriješen problem.

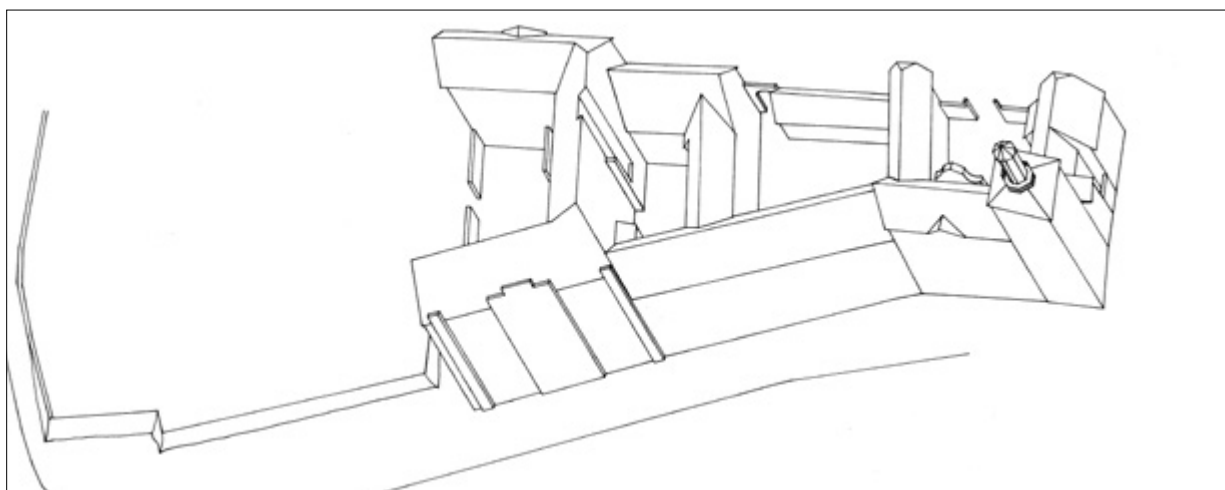
Navedeni rad bio je poticajem da se objavi i komentira dosad neobjavljena, a čini se i nepoznata, dokumentacija o epilogu razmatranja gradnje hotela na upitnom mjestu iz 1969.² Cilj je ovoga članka unaprijediti poznavanja tog problema i razložiti teorijske dileme koje su u presudnom trenutku, pod prisilom donošenja odluke, dovele do nemoci formuliranja stava, pa su sva pitanja ostala otvorena – *sub specie aeternitatis*, kako se čini. S odmakom od gotovo već pedeset godina upitnom se čini tvrdnja dvoje navedenih autora da su rasprave o gradnji na tzv. Vranicanijevoj poljani bile „izuzetno važne za razvoj suvremene zaštite graditeljskog nasljeđa u XX. stoljeću“. Naime, veći dio oficijelne zaštite i danas, tapkajući na mjestu, premeće pitanja koja su 1969. otvorili tada najugledniji

1. Neven Šegvić i Ana Marija Jelinčić, Prijedlog rekonstrukcije cijele južne fronte Gornjega grada s novim hotelom, 1969./70. Uklanjanjem katova na jugozapadnom i jugoistočnom kraju kontura je ujednačena (ČIP, 1970., 207.)
Neven Šegvić and Ana Marija Jelinčić, Proposal for the reconstruction of the Upper Town south front with the new hotel, 1969/70. By removing floors at the southwest and southeast ends, the contour was levelled (Čovjek i prostor, 1970, 207)

2. Tlocrtna dispozicija stambenog sklopa (tada u posjedu Klotilde Hellenbach, rođ. Jelačić) na početku 20. stoljeća. Slijeva: Park Grič, bivša palača Ludovika Jelačića (Grič 3), bivši kapucinski samostan (Vranicanijeva 5–7), bivša pavlinska kurija (Vranicanijeva 3) s kulom Dverce (Katastarski list, 1913.)
Layout of the residential complex (then owned by Klotilda Hellenbach, née Jelačić) in the early 20th century. From the left: Grič Park, former palace of Ludovik Jelačić (3 Grič), former Capuchin monastery (5–7 Vranicani St.), former Pauline manor (3 Vranicani St.) with Dverce Tower (Cadastral sheet, 1913)

3. Aksonometrijski prikaz sklopa od 1852. do 1941. (u sklopu elaborata iz 1969.) Slijeva Park Grič; južno krilo i dio istočnog krila palače Ludovika Jelačića (poslije realke) nadograđeni su 1864. katom; na nadograđenom drugom katu bivše pavlinske kurije (kuće Hellenbach) 1862. sagrađeni su zabat i balkon; kula Dverce, nadograđena 1857./1858. kad je uređen i vidikovac
Axonometric view of the complex between 1852 and 1941 (part of the 1969 study). From the left: Grič Park; south wing and portion of the east wing of Ludovik Jelačić's palace (later grammar school) where a storey was added in 1864; on the later-added second floor of the former Pauline manor (the Hellenbach house) in 1862 a pediment and balcony were built; Dverce Tower, with additions from 1857/58, when the observation deck was built

i najmeritorniji zagrebački stručnjaci. No odustalo se od strastvenih potraga i imperativa odgovornosti, a umjesto pojmovnoj diversifikaciji tendira se simplifikaciji: svodenju na rastezljive (i hibridne) formule, primjenjive u svim okolnostima. Indikativno je kako se tumači i koristi pojam, odnosno metoda rekonstrukcije, čime se 1969. tadašnja elita kao glavnim problemom mučila do apsurdna i bez zaključka. Tema rekonstrukcije i danas, barem u Europi, proizvodi konfrontacije i prijepore, štoviše, nameće se kao dominantna kad su posrijedi veliki projekti preuređenja povijesnih ansambala ili čak cijelih jezgara. O tome uvjerljivo svjedoče dva najveća recentna razvojna projekta: *Neue Frankfurter Altstadt*, započet 2012. ili *Berliner Stadtschloss*, započet 2013.³

Projekt hotela Nevena Šegvića (1969./1970.) posljednji je prijedlog za tzv. Vranicanijevu poljanu u poratnom razdoblju: prethodili su mu projekti Alfreda Albinija za uredsko-stambenu zgradu Izvršnog vijeća NRH (1959.), projekt za Muzičku akademiju također Albinija koji je svoj natječajni rad (1961.) deset godina razrađivao varijantama, a poslije njegove smrti (1978.) preuzela ga njegova suradnica Sena Sekulić-Gvozdanović:⁴ podneseno je ukupno osam varijanata. Dugotrajno doradivanje tog projekta upućuje da je realizacija bila upitna, a njegovo dotjerivanje postalo akademskom i intelektualnom preokupacijom autora, pa ne čudi da se, dok je još trajalo, javila ideja o hotelu kao izglednija, napose s obzirom na financijsku konstrukciju najavljenju za realizaciju.⁵ No još od 1959. gomilali su se zahtjevi i ograničenja koje je zadavala oficijelna zaštita, dok je kritika pridonosila otporu i skepsi prema gradnji na tom mjestu. Sve je to moralo opterećivati Albinija, upornog u uvjerenju o potrebi gradnje i u brušenju rješenja. I za Šegvića, koji je iz blizine pratio Albinijevo bavljenje Muzičkom akademijom, to je moralo predstavljati hipoteku s kojom se morao suočiti, a svojevrсна hipoteka, ali i inspiracija bila su Albinijeva paradigmatična rješenja koja su uživala nepodijeljeno odobravanje unatoč primjedbama i sugestijama zaštite. Od početka 1959. i tijekom šezdesetih razabiru se konstante: čuvanje bedema, korekcija (ujednačavanje) gornjogradske južne fronte, rekonstrukcija (bedema, porušenog sklopa) – sve s ciljem restitucije slike mjesta prije dogradnje 19. stoljeća, a nakon gradnje objekata samostanskih redova (pavlina i kapucina na jugozapadnom, a jezuita na jugoistočnom dijelu).⁶ Taj će zahtjev 1969. postati predmetom pretresanja, dilema i polemika. Među navedenim konstantama javljaju se još otpor prema kontrastu i tendencije suprojektiranja – kod konzervatora, ali i arhitekata uključenih u oficijelne odbore i komisije.

Šegvić je za svoj projekt hotela iskovao sintagmu „restituciona rekonstrukcija“, pozivajući se na *genius loci* ili memoriju mjesta kao ishodišni motiv, pojam koji ga je i prije zaokupljao u radu, ali i u interpretaciji bazičnog pri-

stupa Viktora Kovačića. Iz njega izvlači dva uporišta: doslovnu rekonstrukciju tlocrta srušenog sklopa na kojem bi se imao osoviti novi (hotelski) sadržaj i oblikovanje koje bi podsjećalo na strogu jednostavnost nestalih pročelja, bez ustupaka historiziranju i modernim rječnikom.⁷ No za ukupni arhitektonski koncept presudan je bio problem restitucije južne fronte Gornjega grada, neposredno povezan s interpolacijom. Tako se novoj funkciji (hotela) nadređuje rekreacija idealizirane slike mjesta – idealizirane utoliko što nije jasno kojem vremenu pripada ta slika. No izvjesno je, da je Šegviću taj zahtjev bio prešutno zadan dotadašnjim konsenzusom o gradnji na tzv. Vranicanijevoj poljani. Svojim pristupom nastavlja put koji je utro Albinij i respektira stavove većeg dijela onih koji su bilo kako bili uključeni u tu problematiku. Projekt je tada, ali i poslije, ocijenjen kao kreativni doprinos temi staro – novo, koja je tu bila u prvom planu. „Faksimilno rekonstruiranom tlocrtnom dispozicijom, pažljivo balansiranim odnosima volumena i minimalističkim oblikovanjem pročelja, arhitekt Neven Šegvić uspio je interpretirati novu složenu namjenu uz jasnu distinkciju novoga i starog“.⁸ Je li doista tako? I zašto takav projekt (sl. 1, 2 i 3), unatoč priznanjima i financijskim garancijama, nije realiziran, a naum je pošao po zlu?

Na temelju Šegvićevih skica *Fikoma, poduzeće za zastupanje inozemnih firmi i trgovinske usluge* uglavila je u srpnju 1969. s Regionalnim zavodom Zagreba izradu „Studije mogućnosti interpolacije objekta na prostoru bivše palače Hellenbach i kapucinskog samostana“. Kako bi formulirao propozicije za gradnju hotela, Zavod je oformio posebnu stručnu komisiju u koju su bili uključeni i neki koji su bilo kao projektanti, bilo kao ocjenjivači unatrag deset godina sudjelovali u razmatranju interpolacije na tzv. Vranicanijevoj poljani. U prvim kontaktima sa Zavodom predstavnici *Fikome* bili su upozoreni na „ogromnu osjetljivost problema“: najprije na nedostajanje dokumentacije za Gornji grad, pa na nepostojanje stava o njegovoj revitalizaciji i prezentaciji, zbog čega se taj konkretni slučaj svodi samo na „djelomično rješavanje postavljenog zadatka“.⁹ Svoj negativan stav prema svakoj intervenciji prije donošenja bazičnog dokumenta revitalizacije i mogućoj metodi *pars pro toto* Zavod je, čini se, potvrdio i izborom članova komisije, od kojih su se neki i u slučaju Albinijevih projekata izjašnjavali slično. Esencijalne ograde bile su, dakle, postavljene i prije početka rada komisije i donošenja propozicija za gradnju.

Dokumentacija

ZAPISNICI SASTANAKA STRUČNE KOMISIJE

Komisija je zasjedala 14. srpnja, 21. i 27. kolovoza, a 17. i 31. srpnja te 8. kolovoza 1969. pregledavala istražne arheološke radove na licu mjesta. Zapisnik je pisala Stanika Domin, katkad izravno citirajući, katkad prepričavajući, dakle, skraćeno, što određuje i ovu prezentaciju zapisnika.

4. Istočni zid zgrade Hidrometeorološkog i Geofizičkog zavoda s obrisom kapucinske crkve, očuvanim gotičkim prozorom i kompozicijom spolija unutar prozora (desno) te obris bivšeg kapucinskog samostana (lijevo) (fototeka MGZ-a, 10422 a, snimio J. Vranić, 1972.)
East wall of the Meteorological and Hydrological Service building with the outline of the Capuchin church, a preserved Gothic window and a composition of spolia inside it (right) and the outline of the former Capuchin monastery (left) (Zagreb City Museum Photo Archive 10422 a, photo by J. Vranić, 1972)

Iz zapisnika sjednice 14. srpnja 1969. doznaje se da su bili prisutni: prof. dr. Andre Mohorovičić, arhitekt, dr. Anđela Horvat, povjesničarka umjetnosti, direktorica Zavoda Marija Baltić te konzervatori zaposlenici Zavoda, povjesničari umjetnosti Vlado Ukrainčik i Stanka Domin te arhitekt Željko Filipec. Raspravu je otvorila M. Baltić pitanjem o smislenosti namjene (hotela) s obzirom na volumen, ali i problem podzemne garaže. Mohorovičić nije u načelu protiv hotela, ali je skeptičan prema prometu. Baltić postavlja pitanje valorizacije srušenih objekata. Mohorovičić: gabarit, forma, ritam prozora, tlocrtna linija najizvorniji su elementi korone Gornjeg grada iz razdoblja kad su bedemi izgubili svoju funkciju. Horvat upozorava da je na nižem objektu, bivšem kapucinskom samostanu, predviđen drugi kat, na što Mohorovičić otvara pitanje restitucije prvotne forme i u to ime predlaže snižavanje zgrada gimnazije i Geofizičkog zavoda za kat. Baltić pita zaslužuju li srušeni objekti restituciju i kako je izvesti ako dokumentacije nema. Mohorovičić zaključuje: „Geofizički zavod i Gimnaziju sniziti da se restituira barokni Gornji grad. Ako restitucija, onda restitucija najvrednije faze.“ Diskusija završava zaključkom, da je sadržaj (hotel) upitan, da problem restitucije (skidanje drugog kata palače Hellenbach) treba interno razmotriti i izraditi rekonstrukciju južne korone. Tema rekonstruk-

cije, odnosno korekcije južne fronte, time je inaugurirana kao najvažnija i ujedno najspornija.

Na licu mjesta komisija se sastala 17. srpnja 1969. u sastavu: direktorica Zavoda Marija Baltić, povjesničarke umjetnosti Stanka Domin i Ana Ivković, arheolog Ivica Šarić i arhitekti Milka Čanak i Željko Filipec, svi zaposlenici Zavoda. Čanak je rezimirala razgovor: „Prvenstveno treba čuvati gradski obrambeni bedem. Bilo bi vrijedno i potrebno obnoviti bedem u punoj dimenziji, s obzirom da postoje podaci točni o tome... Svaka nova izgradnja treba se podrediti starijim slojevima, prvenstveno bedemu, a onda sloju 17. stoljeća.“

Na drugom očevidu 31. srpnja 1969. uz zaposlenice Zavoda, direktoricu Mariju Baltić, Stanku Domin i Anu Ivković, bili su prisutni povjesničari umjetnosti, dr. Anđela Horvat, dr. Franjo Buntak i dr. Mirko Šeper. Pregledali su sonde iskopane uz bedem i istočni zid zgrade Geofizičkog zavoda ispod ostatka gotičkog prozora i zaključili da treba ispitati i zid i gotičke spolije, a nasuproti, zapadni zid kule Lotrščak mora ostati pristupačan. Na trećem očevidu 8. kolovoza 1969. bili su prisutni zaposlenici Zavoda: povjesničari umjetnosti Stanka Domin, Ana Ivković i Rastko Švalba te Greta Jurišić-Schneider, arhitektica i konzervato-

5. Kula Dverce/Lotrščak s obrisom bivše pavlinske kurije (kuće Hellenbach), kuća Čučić-Jelačić, Vranicanijeva 1-Katarinski trg 1 i dogradnja između nje i kule (fototeka MGZ-a 4898, snimila M. Fabijanić Orel, 1948.)

Dverce/Lotrščak Tower with the outline of the former Pauline manor (the Hellenbach house), the Čučić-Jelačić house, 1 Vranicani St. - 1 St. Catherine Sq., and a later addition between it and the tower (Zagreb City Museum Photo Archive, 4898, photo by M. Fabijanić Orel, 1948)

rica Konzervatorskog zavoda (poslije Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture). Razmatrali su pitanje prezentacije bedema i obiju strana parcele, istočnog zida zgrade Geofizičkog zavoda s ostacima samostanske crkve i zapadnog zida kule s obrisima srušene zgrade (sl. 4 i 5). Na sljedećem sastanku komisije 21. kolovoza 1969. sastav je bio proširen. Uz direktoricu Zavoda Mariju Baltić i zaposlenike Stanku Domin, Anu Ivković, Ivicu Šarića i arhitekta Antu Glunčića, prisutni su bili dr. Anđela Horvat, prof. dr. Milan Prelog, povjesničar umjetnosti i prof. Marcel Gorenc, arheolog. Horvat iznosi zaključak prvog sastanka, da se u propozicijama za novogradnju zahtijeva poštivanje barokne faze, konkretno, jednokatnog gabarita kapucinskog samostana, a ne faza 19. stoljeća koja na južnu koronu unosi neadekvatno mjerilo. Prelog prihvaća taj zahtjev, ali upozorava na „novu dimenziju“ zahvata 19. stoljeća. Gorenc iznosi sumnju u potrebu rekonstrukcije faze 17. stoljeća u podrumu obiju zgrada, samostana i kurije i usmjerava razgovor na bedem „kojem treba sve podrediti“. Prelog i Glunčić to podržavaju. Prelog: „Na razini terena ne čuvati ništa drugo osim bedema.“ Glunčić: „Čuvanje zida podrazumijeva zid bez otvora sa strane Strossmayerovog šetališta. Bez otvora i pristupa sa strane

šetališta.“ Potom predlaže sljedeći pristup bedemu: „Teren pavlinske kurije u novoj fazi izgradnje treba ostati slobodan. Na mjestu pavlinske kurije treba rekonstruirati zid u punoj dimenziji, a na mjestu kapucinskog samostana se može graditi.“ Razvija se polemika. Prelog taj stav smatra nelogičnim, „to je fiksiranje jedne faze, koja dovodi do dubioznih estetskih konflikata... Zaštita mora odrediti volumen.“ Baltić: „Sada treba odlučiti, koju fazu uzeti za polaznu točku u određivanju volumena.“ Glunčić: „Treba promatrati cijelu južnu frontu, sa slobodnim istočnim i zapadnim uglom. Razmotriti pitanje restitucije zida uz jugoistočni i jugozapadni ugao.“ Baltić: „Zid je bitniji kao urbana kvaliteta, nego izgradnja.“ Prelog: „Za izgradnju je takav stav o praznoj parceli na mjestu palače Hellenbach propast.“ Horvat prihvaća poštivanje bedema, „koliko je do danas sačuvan, ali do izgradnje mora doći.“ Prelog: „Gornji grad bi trebalo rješavati kao cjelinu.“ Glunčić: „Mora se riješiti definitivno situacija cijele južne korone.“ Horvat: „Zadržati volumen kapucinskog samostana.“ Baltić: „Nema elemenata za restituciju.“ Prelog: „Određiti horizontalnu i vertikalnu mogućnost volumena. Odrediti volumen koji je podnošljiv u sadašnjoj situaciji.“ Glunčić: „Gradnja uz Lotrščak je kompoziciono i historijski nerješiva. Ne po-

6. Nicolò Angielini (atr.), Gradec, detalj topografskog prikaza Zagreba, 1570-ih Izvorno stanje južne osnovice Gradeca prije gradnje kapucinskog samostana i pavlinske kurije. Kontinuirani pojas bedema s dvije četverouglaste kule na krajevima, kulom Dverce, Poljskim vratašcima i polukružnom kulom između njih te jugoistočna kula. Iza jugozapadnog dijela zida krovovi samostana ženskog dominikanskog reda (osnovanoga poslije 1477.)
Nicolò Angielini (attrib.), Gradec, detail of a topographic map of Zagreb, 1570s. Original situation of the south front of Gradec prior to the construction of the Capuchin monastery and the Pauline manor. The continued stretch of walls with two rectangular towers at each end, Dverce Tower and Porta campestris (Field Gate), a semicircular tower in between, and the southwest tower. Visible behind the southwest portion of the walls is the roof of the Dominican convent (est. after 1477)

stoji bojazan u kompoziciji s praznom parcelom palače Hellenbach. Jedino je to historijski opravdano.“ Horvat i Prelog inzistiraju na izgradnji na cijeloj parceli, ali s odmjerenim odnosom prema Lotrščaku. Gorenc ponavlja: „Linija bedema i bedem su prvi uvjet i prva vrijednost. Postavlja se pitanje rješavanja reznjeva između Lotrščaka i nove zgrade...“ Sastanak je završen bez zaključka (sl. 6 i 7).

Sastav sudionika posljednje sjednice 27. kolovoza 1969. bio je najbrojniji: povjesničari umjetnosti, prof. dr. Milan Prelog i dr. Franjo Buntak, arheolog prof. Marcel Gorenc, arhitekti prof. dr. Andro Mohorovičić i Boris Magaš, arhitektica Greta Jurišić-Schneider, direktorica Zavoda Marija Baltić i zaposlenici Ante Glunčić i Željko Filipec te Stanka Domin i Ivica Šarić. U prvom dijelu nastavlja se razgovor

o restituciji bedema, a u drugom se dijelu raspravlja o nacrtu Ante Glunčića (koji se ne nalazi u dosjeu).

Prelog: „Bedem u punoj visini, na mjestu palače Hellenbach, nema opravdanja, to je fikcija.“ Jurišić-Schneider: „Predah do Lotrščaka, između novogradnje i kule, može biti 2 do 3 m, i ne u punoj visini autentičnog bedema“. Prelog: „Bedem u postojećem stanju sanirati, ali ne vraćati na dimenzije 13. stoljeća. Treba početi od današnje situacije.“ Mohorovičić: „Praktički je kontura bedema sačuvana. Život je prišao bedemima i rastvorio ih, na prirodnoj kruni terena izgrađena je fasada grada. Izgradnja na bedemu donijela je i nove vrijednosti... U novoj izgradnji masom evocirati akropolu, predvidjeti skidanje kata gimnazije i Geofizičkog zavoda, tako da Lotrščak bude dominantna kao vertikala... Akropola mora postati pojam i cjelina... Najmanja je pogreška repetirati masu – gabarit zgrade kapucinskog samostana. Tada bi Gornji grad ponovno bio zatvoren kao srednjovjekovni grad.“ Prelog: „To je akropola, koja je živjela i koju treba završiti, ali to nije srednji vijek, već su to intervencije 18. i 19. st., a logika rasta grada je nadrastiti gradski zid.“ Ne slaže se s izgradnjom bedema: „To je arheološki eksperimenat, koji se ne može tolerirati na južnoj fasadi grada.“ Magaš: „Primarna je korona grada. Treba se zaustaviti na gradu kao mjerilu vrijednosti... U tom smislu nije opravdana pukotina, negiranje izgradnje na parceli palače Hellenbach. Od projektanta se traži izgradnja na bedemu. Traži se vizuelno prisustvo.“ Baltić: „Traži se sagledavanje bedema u cjelini. Tada se dolazi do ritma puno prazno.“ Mohorovičić: „Ali bedem je bio pun. Može se ukomponirati volumen, ostaviti kreativnosti projektanta da riješi.“ Baltić: „O čemu se onda može govoriti?“ Buntak: „Čuvanje zida, ali ne i nadogradnja i rekonstrukcija.“ Slaže se sa stavovima prethodnika. „Kako ostaviti otvor kraj Lotrščaka i gotičkog prozora da budu pristupačni... Evokacija dijela zida, ali ne diktirati razmake.“ Prelog: „Ne može se inzistirati na pukotinama, kada je izgradnja na istočnom i zapadnom bedemu kontinuirana, rekonstruirana prazna ploha zida je strašna stvar.“ Baltić: „Ustupak historiji...“ i potom traži da se pogleda crtež arhitekta Glunčića, koji objašnjava svoja polazišta, a diskusija se usijava. Prelog: „Nalazimo se pred mogućom rekonstrukcijom južne korone. Ovo je idejna skica za projekt... moguće rješenje, ali ne i uvjet za izgradnju sa strane zaštite. Ovaj projekt nema veze sa stavom zaštite.“ Baltić smatra da je upravo to potrebno. Prelog: „Stvar Zavoda nije da projektira, već da riješi kako će postojeće vrijednosti biti očuvane. Metoda koja se predlaže nije prihvatljiva kao stav Zavoda i zaštite.“ Glunčić tvrdi da to nije projekt, na što Magaš i Prelog decidirano tvrde da je to projekt. Glunčić: „Diskusioni stav.“ Magaš: „To je detalj cjeline...Dobro je polaziti od cjeline, ali je pitanje da li Glunčićev prijedlog može biti stav zaštite.“ Baltić: „Svaki stav će naići na protivljenje, zato su pozvani suradnici.“ Magaš: „Radi se o Gornjem gradu kao

7. Ludovik Bužan, Pogled na južnu osnovicu Gradeca, 1792. Situacija poslije ukinuća pavlinskog reda (1786.) i raspuštanja kapucinskog samostana (1788.), a prije adaptacije sklopa. Kuriya i samostan tvore kompaktnu cjelinu; između nje i jugozapadne kule jedini dio bedema bez nadogradnje, iza njega, u drugom planu, kapucinska crkva Blažene Djevice Marije

Ludovik Bužan, View of the south front of Gradec, 1792. Situation after the Pauline Order was disbanded (1786) and the monastery abandoned (1788) and prior to the adaptation of the complex. The manor and monastery make up a compact ensemble; between it and the southwest tower is the only portion of the walls without later erections; behind it, in the background, is the Capuchin church of the Blessed Virgin Mary

urbanoj strukturi, koja ima svoje mjerilo. Teoretski je moguće danas graditi u staroj strukturi kuće na bedemima.“ Baltić: „Može se tražiti restitucija, ako se bojimo nove kvalitete. Elementa za restituciju nema, kreacije se bojimo.“ Prelog postavlja pitanje „opravdanosti rekonstrukcije bedema u cijelom potezu. Takva rekonstrukcija donosi sa sobom potrebu rušenja drugih vrijednosti. Rekonstrukciju fortifikacije osporava činjenica da je sačuvana samo desetina fortifikacija. Pitanje je onda zašto rekonstruirati zid.“ Gorenc: „Bedem se može izvesti, ali parcela se može upropastiti za stoljeća. Na cijeloj dužini bedema treba povući izgradnju u dubinu parcele. Bedem je primaran i on nešto govori.“ Magaš: „Kuća na bedemu je najopravdanija. Prijedlog Glunčića je jedna od mogućnosti.“ Glunčić: „Postoji razlika između dijela grada sjeverno od Vranicanijeve ulice i južno od nje. Južni potez je ostao neizgrađen zbog procesa koji proizlazi iz druge namjene. Obrana grada se nije organizirala na unutarnjem prostoru trga. Osamnaesto stoljeće donosi objekte na bedemu i tada korona raste u smislu izgradnje, devetnaesto stoljeće se ne obazire na zatečene vrijednosti. Drastičan je primjer drugi kat palače Hellenbach i uređenje parka na Griču. Koncept parka je neodrživ kao kaskada obronka...“ Sjednica je završila bez zaključka ili konsenzusa, a sudionici rasprave bili su zamoljeni da pismeno podnesu svoja mišljenja.

POJEDINAČNA MIŠLJENJA ČLANOVA STRUČNE KOMISIJE

Navode se redom kako su pristizala i registrirana (neka su datirana, neka nisu), s manjim kraćenjima, bez pravopisnih i jezično-stilskih intervencija.¹⁰

Prof. dr. MILAN PRELOG, povjesničar umjetnosti, profesor Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 27. kolovoza 1969.

„Mnoga pitanja, kao što su to prije svega opseg, dimenzije i oblik novog objekta mogu ozbiljno i kvalitetno biti riješena tek u okviru studije ne samo optimalnog rješenja čitave južne „fasade“ Gornjega grada nego i njegovih drugih strana. Bez takve generalne studije Gornjega grada službi zaštite spomenika veoma je otežano davanje meritornog mišljenja, odnosno zauzimanja stava kojim bi bili precizno fiksirani interesi zaštite – prije svega zbog toga što se radi o zaštiti urbanističke cjeline, a ne pojedinačnih spomeničkih objekata. Posve je dubiozno prikriivanje problema nove izgradnje „faksimilnom“ metodom. Takvom metodom fiksira se stanje prije relativno recentnog rušenja objekata na tom prostoru, koje obzirom na visinu bivše kuće Hellenbach nije bilo takvo da bi ga razumna i suvremena zaštita mogla apriori prihvatiti. S obzirom da se radi o posve novim sadržajima, „faksimilnost“ bi se u biti ograničila samo na jednu, južnu, fasadu, a problem je u samoj biti izrazito trodimenzionalan, ne dvodimenzionalan.

Smatram u principu neprihvatljivim kontraprojektiranje suradnika Zavoda kao bazu za stav Zavoda.

Izgradnju ovog prostora treba determinirati obzirom na zaštitu spomenika slijedećim osnovnim elementima:

Odnosom novog volumena prema vertikalni Lotrščaka koji mora zadržati svoj istaknuti položaj, kao i prema objektima na južnoj strani Vranicanijeve ulice.

Visina novog objekta trebala bi biti ograničena na onu visinu, koju je imao raniji, zapadniji objekt (kapucinski

samostan). Visina Geofizičkog zavoda i gimnazije zahtijevaju korekturu i ne mogu biti mjerilo.

Bedem mora biti poštovan u svom sačuvanom dijelu, konzerviran i asaniran. Performancije na Strossmayerovom šetalištu su nepoželjne.

Zapadnu stranu Lotrščaka ostaviti dostupnom svakom prolazniku, a ne samo stanovnicima novog objekta.

Vizuelno prisutni moraju ostati ostatci gotičkog prozora, no oni se mogu inkorporirati i u unutrašnjosti novog objekta.

Po mogućnosti trebalo bi koristiti i održati i fragmentarno sačuvane dijelove starih podruma, no to ne treba odrediti kao uvjet izgradnje.

Raspored i oblik otvora na južnoj fasadi objekta (prema Strossmayerovu šetalištu) treba riješiti u duhu ambijenta (ritam i tipologija).“

BORIS MAGAŠ, arhitekt; asistent Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu, u to doba vodeći projektant Građevno-projektnog zavoda u Rijeci, 28. kolovoza 1969.

„Problemi izgradnje na slobodnim prostorima Gornjeg grada kao i mogući zahvati u postojeće gradsko tkivo rješivi su u pravilu tek nakon definiranja prostorno-ambijentalnog i funkcionalno-sadržajnog značenja stare gradske jezgre unutar cjeline urbanog tkiva Zagreba. Jasno je, da prostorno-ambijentalna vrijednost postaje baza za definiranje njihove funkcije. Jer pristup izgradnji može varirati – ovisno o konačnoj definiciji Gornjeg grada, od potpune faksimilne rekonstrukcije (grad muzej), djelomične rekonstrukcije grada tvrđave (turistička atrakcija), djelomične rekonstrukcije grada na bedemima sve do suvremene intervencije koja možda može dati gradu novi smisao. Ova je diferencijacija nabačena grubo i shematski i tek bi opsežna studija, odgovarajući na pitanje što je buduća gradska jezgra, mogla uputiti na najpravičniji pristup u konkretnom slučaju.

Ako se pak danas neophodno diktira izgradnja na slobodnom prostoru zapadno od Lotrščaka, propozicije Zavoda za zaštitu spomenika kulture morale bi se bazirati samo na zaštiti historijskih ambijentalnih vrijednosti Gornjeg grada. To konkretno znači:

Funkcija novog objekta mora biti dokumentirana perspektivnim razvojem cjeline gornjogradskog tkiva sa svim sadržajno prometnim konzekvencama.

Izgradnja mora početi od objekata koji su ovdje postojali tokom historijskog razvoja, koristeći njihove kvalitetne prostorno-plastične vrijednosti, razvijajući ih i nadopunjavati ih u skladu s arhitektonskom koncepcijom vrijednosti.

Arhitektonsko oblikovanje mora nositi sve karakteristike bedemske, odnosno pribedemske izgradnje Gornjeg grada. Kod toga osobitu pažnju treba posvetiti otvorima;

Visina objekata ne smije prijeći jednokatnu izgradnju, zadržavati dominaciju Lotrščaka i poštovati kompozicijonu siluetu cjeline.

Postojeći bedem mora u potpunosti biti sačuvan i na njemu se ne mogu probijati nikakvi komunikacioni otvori.

Svi fragmenti koji imaju kulturno-historijsku vrijednost (gotički prozor, spoj s Lotrščakom) moraju biti sačuvani i vizuelno prisutni.

Takvim propozicijama ostavljaju se slobodne ruke kreativnoj snazi projekatana, a omogućuje intervencija Zavoda ne bude li predloženi projekt zadovoljio tražene kriterije. Preciznije propozicije dovele bi Zavod u situaciju da projektira, a time automatski sebi umanjuje mogućnost kasnijeg ocjenjivanja.“

MARCEL GORENC, arheolog, ravnatelj Arheološkog muzeja u Zagrebu i predavač Filozofskog fakulteta u Zagrebu

„(...) Na današnjem „praznom“ prostoru parcele između Lotrščaka i zgrade Geofizičkog zavoda, situacija je delikatna i obzirom na određivanje sadržaja, i obzirom prema dugoročnoj perspektivi regeneracije života cijelog Gornjeg grada. Nezgodno izabrana namjena te parcele može kasnije izazvati fatalne negativne reperkusije, koje će najprije nagrizati bliže, a kasnije i šire autentično susjedstvo... Ne smijemo se zadovoljiti i impresionirati samo plošnom siluetom, koju čine reprezentativne fasade duž linije bedema. Moramo tražiti da taj bedem, pogotovo ako postoji, postane aktivni faktor, koji će djelovati ne samo obrisom, nego i masom koja je nekada modulirala, prostorne i dubinske planove, plastičnost i reljef Gornjeg grada. Treba oživjeti izbalansirane volumene, koji dokumentiraju svu složenost autentične povijesti, a mogu i moraju biti okviri autentičnih kulturnih i životnih sadržaja i potreba u sadašnjosti i budućnosti.

Ne pretendirajući na potpunost predlažem sljedeće:

Postojeći fragment južnog bedema aktivno valorizirati, kompletirati i povezati s Lotrščakom, tako da se ne naglašava samo vertikalna tornja, nego i njegova plastika u obrambenom sistemu i u odnosu prema prostornosti i dubini cijeloga Gornjeg grada, pa i Zagreba.

Komunikaciju sa zapadne strane Lotrščaka i hodnika duž južnoga zida treba također aktivirati i dijelom učiniti vidljivim s terase-vidikovca.

Južnu fasadu eventualne novogradnje na parceli treba komponirati u odgovarajućoj udaljenosti od bedema.

Vertikalnu i horizontalnu razvedenost novogradnje treba riješiti tako, da se njezini nadzemni dijelovi dimenzijama uklope u autentični ambijent, što ga čine Lotrščak, bedemski prostor, sniženi volumen zgrade Geofizičkoga zavoda, a naročito ritam i volumeni središnjeg dijela Vrančanijeve ulice.

Sačuvani fragmenti crkve na zapadnom dijelu parcele trebali bi biti što pristupačniji i vidljivi.

Izgrađeni kompleks s valoriziranim dijelovima obrambenog pojasa (Lotrščak – bedem), sa svojom južnom i sjevernom fasadom i krovštem, trebao bi rasporedom masa,

8. Branko Šenoa, Idealna rekonstrukcija južne fronte Gradeca potkraj 18. stoljeća, prema naputcima Gjuro Szabe (GJURO SZABO, *Stari Zagreb*, Zagreb, 1942., A)
 Branko Šenoa, *Ideal reconstruction of the south front of Gradec, end of 18th century, according to Gjuro Szabo's instructions* (GJURO SZABO, *Stari Zagreb*, Zagreb, 1942, A)

dimenzijama i obrisom predstavljati atraktivni dio korone južne strane Gornjega grada.

„Faksimilizacija“ stanja do 1941 god. sa svim „retušima“ u konkretnom rješavanju problematike ove parcele nosi sa sobom pozitivne i negativne strane, koje su već ranije isticane i utvrđene.

U slučaju da se parcela ne izgradi, ne bi a priori trebalo izbjegavati hortikulturno rješenje s pravilno akcentuiranim postojećim arhitektonskim dijelovima i detaljima.

Bez obzira na definitivno arhitektonsko-urbanističko rješenje parcele, ali svakako prije otvaranja gradilišta, treba još arheološkim sondiranjem prikupiti podatke o gustoći, tipu i tlocrtnim dimenzijama izgradnje na njoj u prošlim stoljećima.“

Akademik, dr. **ANDRE MOHOROVIČIĆ**, arhitekt, profesor Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu

„Urbani kompleks Gornjega grada predstavlja zaokruženu i zatvorenu urbanu kulturno-historijsku i estetsku cjelinu, izrazitih umjetničkih i ambijentalnih vrijednosti. U srednjem vijeku formiran je snažan i kontinuiran pojas utvrda, koji je u vrijeme gubitka svoje funkcije i porasta izgradnje u 17., 18. i 19. stoljeću bio atakiran zgusnutom izgradnjom unutar bedemskih kontura. Mirni tok bedema bio je u tlocrtnoj liniji postepeno zamijenjen identičnim tokom zgusnute izgradnje javnih i stambenih objekata, interpoliranih u stare zidine. Osnovna je karakteristika tako nastale situacije zadržavanje tlocrtne i plošne mehkoće bedemskog perimetra, nastalog diktatom konfiguracije terena, te slikovita igra manjih varijacija u masama objekata, konturi krovnih završetaka i ritmičkoj igri prozora.

Smatram da je u tom smislu najbolje, da se hijat nastao na južnom pročelju Gradca ispuni izgradnjom objekta, koji bi u cijeloj svojoj dužini poštivao ostatke bedema

uklopivši ih u svoju kompoziciju, zadržao tlocrtnu mehkoću originalne konture bedema te svojom masom, dispozicijom otvora, ritmom prozora, visinom strehe i konstrukcijom krovišta gotovo u potpunosti odgovarao porušenom (zapadnom) dijelu sklopa, tj. Kapucinskom samostanu. Primjenu te visine u cijeloj dužini povezujem s eventualnim korekcijama visine zgrada Meteorološkog zavoda i gimnazije.

Potrebno je poštivati vrijedne pojedinačne nalaze otvora na kuli Dverce i gotičkog prozora na zidu Meteorološkog zavoda. Novi objekt morao bi se prilagoditi ambijentu Vranicanijeve ulice i nizu malih objekata, tako da masom i artikulacijom bude sličan stanju porušenih objekata.“

Akademik, dr. **MLADEN KAUZLARIĆ**, arhitekt, profesor Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu

„Želimo li ispravno postupiti, svaka interpolacija novog objekta na praznom zemljištu, kao i zahvati na postojećima objektima ne mogu se tretirati izolirano, bez određivanja odnosa prema čitavom južnom pojasu. Mogući element objedinjavanja i ujednačenosti bila bi obnova starog obrambenog zida u čitavom potezu, od istočne ugaone kule do zapadne, na uglu terase Griča. Taj zahvat ne bi bio samo koncesija romantici, već bi imao praktičnu svrhu regulacije i konačnog uređenja Gričke terase, koja je nedefinirana i neuredjena, poput istočne. Na tom zidu trebalo bi eliminirati, odnosno smanjiti sve velike otvore u prizemlju Meteorološkog zavoda, sagrađenog na zidu. (...) Izgradnja iznad gradskog bedema bi vjerojatno bila najpovoljnija, uz izvjesna variranja, sa dvije etaže, naročito ako bi uspjelo sniziti previsoku zgradu Meteorološkog zavoda. Naravno, veliko je pitanje, je li realno računati s takvim zahvatom (...). Vjerojatnije bi bilo, da se na Meteorološkom i Geofizičkom zavodu prigodom prve obnove fasada eliminiraju oni fasadni (de-

korativni) motivi, koji se nikako ne uklapaju u buduću ansambl. Prizemlje objekta bi trebalo izvesti u kamenu, to jest produžiti postojeći gradski bedem do nekadašnje ugaone kule na Griču, a prozore prizemlja znatno smanjiti. Svođenje zgrade Meteorološkog zavoda, kao i novogradnje na dvije etaže potaknulo bi smanjenje visine i Lotrščaka, a i zgrade gimnazije. Nije mi, na žalost, poznat ni jedan slučaj provedbe takvog zahvata i s tom činjenicom zadugo treba računati.

Željeni način izgradnje trebalo bi preispitati bilo maketom ili bar nacrtima. Držim da u Vranicanijevoj ulici izgradnja ne bi nikako smjela ići do granice parcele, već se distancirati od nje, a ograđenim predvrtovima ili dvorištima i poprečnim krilima trebalo bi raščlaniti predugačku frontu, evocirajući ujedno nekadašnju izgradnju. Gotički prozor na zabatnom zidu ostaviti slobodan, jer bi uvlačenje u interieur na tom mjestu potaknulo izgradnju, koja bi svojom veličinom narušila malo mjerilo Markovićevog trga i dijela Vranicanijeve ulice. Za priključak novoprojektiranog objekta na kulu Lotrščak preporučujem ispitati mogućnost umetanja jednog elementa između novog objekta i Lotrščaka, da bi se izbjegao dojam tupog sudara dva raznorodna objekta.

Što se pak tiče lokacije hotela na Gornjem gradu, mislim da bi bio poželjan, a kada bi postojala politika perspektivnog razvoja Gornjega grada i buduće namjene pojedinih objekata, onda problem lokacije hotela ne bi postojao. Ovakvo, bez cjelovitog sagledavanja te problematike nužno dolazi do improvizacija. Mislim da bi za ispravno rješavanje postojećih problema, kao i svih koji će se pojaviti, trebalo pri Gradskoj skupštini odrediti komisiju, koja bi imala ovlast usmjeravanje i regulacije svih problema Gornjega grada.“

Dr. **MIRKO ŠEPER**, arheolog, izvanredni profesor Filozofskog fakulteta u Zagrebu i urednik u Leksikografskom zavodu

„Rušenje zgrada na spomenutoj parceli godine 1940 i 1941 predstavlja barbarski čin, kojim se je zatvoreni korpus drevnoga Griča na neoprostiv način razbio i iznakažio. Naša je dužnost danas, da svim silama uznastojimo ispraviti taj grijeh prošlosti. Zbog toga se mora ostvariti ideja izgradnje novih objekata (novog objekta) na toj praznoj parceli, čime bi se arhitektonski povezala kula Lotrščak sa zgradom Geofizičkog zavoda i na taj način ponovno zatvorio Gornji grad s južne strane. Pri tome se ne bi smjelo dirati u ostatke gradskih bedema na tom potezu: u njima se ne bi smjeli probijati otvori (vrata, prozori) prema Strossmayerovu šetalištu, jer se time negira prvotna, osnovna obrambena funkcija gradskih bedema.

Kod izgradnje novih objekata (novog objekta) trebalo bi po mogućnosti respektirati stanje kakvo je bilo prije rušenja zgrada. Na starim vedutama vidi se, da su na tom mjestu nekad stajale dvije zgrade (kapucinski samostan

i palača Hellenbach), kojih se i ja još vrlo dobro sjećam... Bitne vanjske značajke tih zgrada (fasade, unutrašnja dvorišta, odnose visina) trebalo bi i kod novogradnje sačuvati, a unutrašnji raspored treba prilagoditi novoj namjeni.

I o namjeni novih zgrada mnogo se govorilo (Muzička akademija, hotel). Po mojem mišljenju nove zgrade trebalo bi smjestiti neku kulturno-prosvjetnu ustanovu, što bi odgovaralo karakteru stare historijske jezgre Zagreba. Možda bi najplauzibilnije rješenje bilo, da se tu smjesti Povijesni muzej Hrvatske koji se danas nalazi u nepodesnim prostorijama Rauchove palače u Matoševoj ulici, a možda i Muzička akademija. U neposrednoj blizini parcele stoji i danas kuća u kojoj se nekad nalazilo „Glazbeno društvo“ (Trg Franje Markovića 2). Mislim da rješenje koje predviđa izgradnju hotela nije sretno. Ako se na tom prostoru izgrade objekti koji će biti faksimili porušenih zgrada (a to je jedino ispravno i u principu prihvaćeno mišljenje, kako vidim u izjavi arh. Nevena Šegvića), dobit će se relativno malo korisnog hotelskog prostora, a istodobno će iskrsnuti niz drugih nerješivih problema (pitanje prometa, garaža, parkirališta itd.). (...) Ako se izgradnja zgrada između Lotrščaka i Geofizičkog zavoda zbog financijskih teškoća ne bude mogla izvesti u jednom dahu, onda neka teče u etapama, sukcesivno već prema tempu kojim će pritijecati sredstva. Važno je samo to, da se na spomenutoj parceli izgrade objekti koji će biti faksimili zgrada koje su tu stajale do godine 1941. i da njihov sadržaj i namjena budu u skladu sa značenjem i funkcijom koju je Gornji Grad imao tokom stoljeća.“

Dr. **FRANJO BUNTAK**, povjesničar umjetnosti, ravnatelj Muzeja grada Zagreba, 29. kolovoza 1969.

„Južni obrambeni potez Gradeca izbrisan je iz ionako rijetkih vizura iz Donjega grada nasipavanjem promenade i sadnjom aleje kestenova i upravo zato nezgrapnosti, kao što su zgrade Geofizičkog zavoda i prazni prostor na mjestu jugoistočne i jugozapadne kule te prazni prostor uz Lotrščak, iz Donjega grada ne doživljavamo tako tražično. Za Donji grad južna fronta Gradeca je zeleni pojas krošnji ljeti i gusta grafika grana zimi, a bilo kakav zahvat taj osnovni doživljaj ne će bitno promijeniti.

Drugo je pitanje doživljaj južnog obrambenog pojasa s promenade. Ako bismo htjeli dobiti dojam zatvorenosti, trebalo bi riješiti krezubost ne samo uz kulu Lotrščak, nego i onu južno od bivšeg isusovačkog samostana, kao i onu na kojoj se danas nalazi dječje igralište u jugozapadnom dijelu Gradeca. Iako na tim mjestima ne bi bilo ispravno obnavljati ili graditi novi gradski zid. Ovdje su nastale nove vrednote koje treba učiniti što kvalitetnijima, držeći se suvremenih konzervatorskih principa i imajući u vidu suvremene potrebe.

Vizuelna vrijednost vertikale kule Lotrščak bila je negirana, ili barem ozbiljno ugrožena izgradnjom palače Hellenbach, koja je, međutim, stvorila novu vrijednost

upravo negirajući nekadašnju fortifikacionu ulogu kule. Rušenjem palače Hellenbach i konzervatorskim zahvatom, naročito na zapadnoj strani Lotrščaku je ponovno vraćen izgled kule sa strijelnicama, ponovno je priznata njegova vertikala. Izbrisan je kontinuitet izgradnje, a njemu priznata vrijednost solitera. U tom času visina gimnazije i Geofizičkog zavoda postala je šokantnija, iako u doglednoj perspektivi ne postoji nada za snižavanje gabarita.

Dilema je: što je važnije – pojedinačni objekat ili ambijent, cjelina? U ovom slučaju, mislim, da je važnija cjelina (čitav južni potez Gradeca). Zato bi trebalo dozvoliti izgradnju objekta koji bi spajao kulu Lotrščak sa Geofizičkim zavodom. Objekat koji bi bio naslonjen na kulu ponovno bi joj oduzeo nešto od njene fortifikacione ozbiljnosti, ali bi vratio zatvorenost južne fronte i ublažio postojeće razlike u gabaritu. Objekat bi trebalo graditi direktno na ostacima zida, koji ne bi smio imati nikakvih perforacija. Visina objekta ne bi trebala prelaziti visinu palače Buratti istočno od Lotrščaka.

Zapadna strana parcele također je podesna za gradnju. Uz Geofizički institut moglo bi se nasloniti krilo, koje bi s jednokatnim objektom držao građevnu liniju Vranicanijeve ulice. Postojeći objekat u Vranicanijevoj 1 trebalo bi s novim jednokatnim objektom povezati punim zidom s pješačkim i kolnim ulazom, kao što je i nekoć bilo. (...) Namjera, da se ovdje sagradi hotel nije ni najmanje sretna. Novom objektu na tom mjestu odgovarala bi kulturna ili stambena namjena i ne bi trebalo „oživljavati“ Gornji grad ubijajući njegovu najveću vrijednost: mir i mogućnost kulturne rekreacije u srcu velegrada.“

GRETA JURIŠIĆ-SCHNEIDER, arhitektica i konzervatorica, 1. rujna 1969.

„Razmišljajući o diskusiji kojoj sam prisustvovala dne 27. kolovoza u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu o problemu izgradnje na Strossmayerovom šetalištu uz kulu Habernik (Dverce/Lotrščak, o.a.) do zgrade Hidrometeorološkog zavoda, odnosno do Vranicanijeve ulice, nameće mi se predložena studija arh. Glunčića kao polazna točka za obrazloženje mog mišljenja o tom problemu. Zatvaranjem istočnog i zapadnog ugla južnog pročelja Gradeca, tj. u stanovitoj mjeri rekonstrukcijom ugaonih kula i bedema načinje se traženje nepreglednog niza daljnjih intervencija, kao što su i one predložene na južnom pročelju snizivanjem pojedinih zgrada. Ne samo stanoviti romantički stav prema tom problemu, nego više opravdanje vraćanja na stare visinske gabarite, opsežne korekture na velikom broju objekata (u prvom redu na samoj kuli Habernik), nameće u prvom redu pitanje do kojeg se razdoblja i faze vraćati na staro, a da ne pomislimo i na ekonomski moment takvog kompleksnog zahvata. (...) Nasuprot tome, smatram da bi u rješavanju aktuelnog problema izgradnje ovog prostora – koji je postao slobodan i neizgrađen rušenjem objekata takorekuć jučer – trebalo

pokušati postići stanoviti kontinuitet izgradnje. Međutim, bilo bi pogrešno tražiti rješenje u faksimilu, nego bi trebalo poštivajući osnovna mjerila, volumen, a djelomično i detalje čitavog okvira, dati za izgradnju tog prostora kvalitetno i u prvom redu kreativno rješenje, kojim bi se ujedno naglasilo i vrijeme kada je ta interpolacija nastala. Da ponovim: ne nazad – nego naprijed!

Temeljni principi kojih bi se trebalo držati kod projektiranja novog objekta (ili novih objekata!) na tom prostoru bili su dovoljno razmotreni u spomenutoj diskusiji, te bih u cijelosti prihvatila slijedeće prijedloge:

- da se potpuno izgradi južno pročelje od zgrade Hidrometeorološkog zavoda do kule Habernik prateći mekano zaobljenu tlocrtnu liniju bedema,
- da se ostaci bedema konzerviraju i zatvore svi prozorski otvori (podrumi) zgrade Hellenbach, kako bi se u prizemnoj zoni prema šetalištu zadržao karakter utvrde,
- da se izgradnja objekta izvrši maksimalno u visini dva kata iznad bedema, tj. prizemlje u razini Vranicanijeve ulice sa samo još jednim katom,
- da novi objekat ne bude jednoličan dužinom čitavog južnog poteza, nego treba postići stanovitu igru krovova i ritam prozorskih otvora,
- da se južna strana Vranicanijeve ulice izgradi također potpuno, i to na način tipičan za Gornji grad, tj. izmjenom jednokatnih zgrada i punih visokih dvorišnih zidova s velikim vratima, te
- da se kod izgradnje respektira i nastoji prezentirati (i ispravno tumačiti) izlaz iz kule na bedeme kao i gotički otvor na zabatu zgrade Geofizičkog zavoda.

Na kraju bih željela naglasiti ponovno da bi nastojanje – pa makar i u najdaljoj perspektivi – da se bilo koji objekat u Gornjem gradu pokuša vratiti u staru visinu (ovdje se naročito radi o skidanju gornjih katova na zgradi gimnazije i Geofizičkog zavoda) bilo nerealan i neprovedivo. Diskretno uklapanje novog objekta prema navedenim okvirima moglo bi dovoljno ublažiti sadanje disproporcije u visinskom gabaritu južnog pročelja Gradeca. Međutim tzv. „krunu grada“ zagrebačkog Gornjeg grada ne čine njegova tri pročelja, koja su tokom stoljeća doživjela znatne promjene i dobila svoj sadanji izgled – nego tu krunu čini čitava cjelina Gornjeg grada, koja se sa svojih vanjskih oboda lagano uzdiže prema svom središtu – centralnom trgu. Prema tome, sva tri pročelja Gornjeg grada koja su danas, a posebno južni potez, jako zastrta gustim zelenilom, čine samo okvir toj kruni koja se iz veće daljine jasno nazire u silueti čitavog starog dijela Zagreba. (...) U studenom 1969.“

Komentar

U raspravama je dominirala tema restitucije i rekonstrukcije – kao metode kojom se ona ostvaruje kao postulirani cilj. Potpuna suglasnost postignuta je o važnosti bedema kao nositelja povijesnog identiteta južne fronte, ali ne i o

9. Pogled na Južnu promenu i tzv. Jelačićeve kuće, 1864. Situacija prije dogradnje gimnazije (1872. – 1874.) (Zbirka razglednica MGZ-a, snimio I. Standl)
View of the south promenade and the so-called Jelačić's houses, 1864. Situation before the grammar school was built (1872/74) (Zagreb City Museum Postcard Collection, photo by I. Standl)

njegovoj mogućoj rekonstrukciji. Postavljena je alternativa: rekonstrukcija u cijelom potezu, čak s nepostojećim kulama, ili sanacija onoga što je očuvano: „samo desetina zida“ (Prelog), „ne i nadogradnja i rekonstrukcija“ (Buntak). Smutnju i polemiku izazvao je prijedlog Ante Glunčića, koji je u to vrijeme (na terenu, ne i u arhivima) strastveno istraživao i podnosio različite interpretacije povijesti i ideje prezentacije svojih nalaza – tako i u ovom konkretnom slučaju, da se na mjestu pavlinske kurije zid rekonstruira „u punoj dimenziji“ (očito visini) i ondje ništa ne gradi. Glunčić nije objasnio na koje se povijesne oslone ili konzervatorske zaslone upire, osim na svoju subjektivnu percepciju stanja (doba) koje doziva. Negira sve zahvate 19. stoljeća i vraća se unatrag, ali nije jasno dokle: respektira samostan, ali ne akceptira kuriju, koja se gradila gotovo u isto vrijeme (samostan od 1618. do sredine stoljeća, kurija od 1639.). Iz toga proizlazi, da težište nije na rekonstrukciji neke faze nego na efektnoj prezentaciji bedema i kule Dverce koja je dominirala na južnoj osnovici Gradeca prije redovničkih gradnji. Drugim riječima, Glunčić nudi pastiš (sl. 6). Više diskutanata, najrezolutnije Prelog, upozorilo je da je taj prijedlog zapravo projekt, štoviše „arheološki eksperiment“, a zadaća je službe zaštite formulirati kako očuvati postojeće vrijednosti, a ne projektirati. Braneći Glunčićev projekt kao primjer kreativnog pristupa, Baltić restituciji kao pristupu o kojem je postignuta kakva-takva suglasnost suprotstavlja kao alternativu „kreaciju“ koja je upravo predstavljena. Unatoč njezinoj potpori, Glunčićeva je ideja odbačena, ali je ipak izazvala brušenje stavova. Prigovor je upozorio na praksu „kontraprojektiranja“, koja se u službi zaštite održala do danas.

Veći opseg pitanja otvorila je restitucija južne fronte („korone“), s njom i porušenog sklopa. Kao „prvotnu“ formu i „najvažniju“ fazu“ Mohorovičić navodi „baroknu“. U toj baroknoj fazi zapadno od sklopa, sve do jugo-

zapadne kule nema izgradnje, kako točno dokumentira prikaz Gradeca s juga Ludovika Bužana iz 1792. (sl. 7). U ime restitucije barokne faze zahtijeva se, da se zgrada podignuta na tom mjestu 1826. (palača Ludovika pl. Jelačića, tada Meteorološkog zavoda) skрати za kat nadograđen 1864., no u to ime bilo bi dosljedno zahtijevati da se cijela ukloni. Pitanje srušene kule (rekonstrukcije?) nije ni potaknuto. Nadalje, na jugoistočnom potezu koji je potkraj 18. stoljeća potpuno izgrađen, skratila bi se zgrada gimnazije za kat, nadograđen 1872. – 1874. Pitanje stilske restitucije pročelja, potpuno preuređenog u tom zahvatu nije ni dotaknuto, kao ni pročelja zgrade Meteorološkog zavoda na suprotnom kraju, pa ni kule Dverce/Lotrščak (preuređene i povišene 1857./1858. i nezadovoljavajuće obnovljene 1952.). I ta ideja nalik je Glunčićevu prijedlogu o restituciji južnog zida. Posrijedi je idealna rekonstrukcija stanja prije znatnih promjena u 19. stoljeću, zasnovana na subjektivnoj predodžbi o značenju i cilju restitucije (sl. 8). Taj cilj Mohorovičić opisuje ovako: „Evocirati akropolu... koja mora postati pojam i cjelina“, a to će se realizirati, uz ostalo i masom novoga koja će zapuniti prazninu. To novo (novogradnja hotela) stavlja se u funkciju evokacije; drugim riječima, glavno je sredstvo kojim će se ta evokacija realizirati. Hotel, za čiji je projekt/gradnju trebalo formulirati propozicije, dospio je u drugi plan gotovo kao sekundarni problem, pa mu valjda, barem u raspravama, nije posvećeno odviše pažnje, za razliku od porušenog sklopa. Dok je dio diskutanata izrazio negativan sud prema zahvatima 19. stoljeća koje „unosi neadekvatno mjerilo“ (Horvat, Glunčić), Prelog podsjeća na „novu dimenziju“ tih zahvata i preporuča respektiranje zatečene situacije (sl. 9).

I u diskusijama, pa i u pojedinačnim mišljenjima koja su uslijedila zapaža se prilično olako kvalificiranje karaktera, čak i stila dijelova izgubljenog sklopa. Tako se govori o „baroknoj palači Hellenbach“, a zapravo je to pavlinska kurija, adaptirana za rezidenciju obitelji Karla/Dragutina Jelačića (1802. – 1878.). Samostan je 1830., a kurija nešto kasnije prešla u njegov posjed, pa se sklop dugo nazivao i „Jelačićevim kućama“. Dok je kuriju namijenio stanovanju svoje brojne obitelji, samostan je preuređio u stanove za iznajmljivanje; odatle razlika u percepciji dvaju sastavnih dijelova sklopa. Kurija je u doba kad su je posjedovali Jelačićeva kći Klotilda udana Hellenbach (1831. – 1918.) i njezin suprug barun Lazar Hellenbach (1827. – 1887.) doživjela više promjena, zahvaljujući pretenziji vlasnika da svoj socijalni status naglase izgledom svoje rezidencije (sl. 10 i 11). Toj „dodanoj“ reprezentativnosti bivša kurija zahvaljuje naziv „palača“, koji se uvriježio u urbanom žargonu i održao u urbanoj memoriji.¹¹ Transformaciju je doživjela u jeku historicizma, a od baroka se očuvalo u interijeru nešto tragova koji su identificirani tek prigodom rušenja. No „palaču Hellenbach“ komisija, valjda zbog tih izvanjskih obilježja i ugleda koji je imala, valori-

10. Pročelje sklopa „kuća Hellenbach“ sa Strossmayerova šetališta, 1940.; drugi kat nadograđen je 1836., a balkon i zabat izvedeni su 1862. (fototeka MGZ-a, 13477)

Front of the 'Hellenbach house' complex from the Strossmayer Promenade, 1940; the second floor was added in 1836, the balcony and pediment in 1862 (Zagreb City Museum Photo Archive, 13477)

zira više od samostana s kojim je tvorila cjelinu. Postavlja se pitanje: nije li razlog takvoj nepreciznosti nepoznavanje sklopa, koji nikada nije bio predmetom povijesno-mjetničke analize i istraživanja, a o njegovoj se strukturi i dijelovima nešto saznalo tek prigodom rušenja, koje je pratio povjesničar umjetnosti Željko Jiroušek, od 1935. asistent prof. Artura Schneidera na Filozofskom fakultetu, a danas strastveno vrijedan amater, limar Viktor Kučinić, član Društva Zagrepčana i suradnik njegova glasila, revije „Zagreb“.¹² Nakon 1913. godine, iz koje potječe projekt Huga Ehrlicha za novogradnju na mjestu sklopa, spominje se njegova „trošnost“, „opasnost od urušavanja“, a poslije 1918. i u cijelom međuratnom razdoblju samo se najavljuje njegovo rušenje.

Ipak, u formulacijama propozicija za novogradnju hotela, čime se pozvani stručnjaci bave u pojedinačnim mišljenjima, nestali sklop valorizira se kao spomenik koji treba rekreirati: novogradnjom ponoviti njegovu formu, strukturu i volumen. Tako se Šeper zalaže za „faksimile porušениh zgrada“, Mohorovićić želi da novo bude „što sličnije starom“, a Magaš da to novo razvija i nadopunjava

11. Središnji rizalit na sjevernom, dvorišnom pročelju kuće Hellenbach, 1940. (fototeka MGZ-a, 13448)

Central projection of the north courtyard front of the Hellenbach house, 1940 (Zagreb City Museum Photo Archive, 13448)

„kvalitetne prostorno-plastične vrijednosti“ onoga što je tu postojalo. Faksimil odbacuje Prelog: „dubiozno prikrivanje problema nove izgradnje“, dok Gorenc upozorava na njegove „pozitivne i negativne strane“, a najodržljivija je Jurišić-Schneider, očekujući „kreativno rješenje“ koje respektira povijesni identitet sredine, „najkvalitetniju arhitekturu, „pečat vremena“ i izbacuje parolu: „ne nazad, nego naprijed“. Kao manje rigidnu mogućnost Magaš iznosi „ambijentalnu vrijednost“, koja bi proizašla iz „definiranja prostorno-ambijentalnog i funkcionalnog sadržaja stare gradske jezgre unutar cjeline urbanog tkiva Zagreba“, što bi otvorilo velik opseg pristupa. Nije obrazloženo, tko bi i s kojim nalogom poduzeo takvo definiranje. Bila je to samo nabačena dekorativna fraza. Kao operativna kategorija „ambijentalna vrijednost“ nije razrađena do danas, ali se zbog svoje neodređenosti i rastezljivosti poprilično rabi, proizvoljno i prigodno.

U pojedinačnim mišljenjima javljaju se refleksi teme „popravka“ konture južne osnove Gornjega grada korekcijom visine dviju dvokatnica (Meteorološkog zavoda i Gimnazije), koja je prevladavala u raspravama. Tako

12. Park Bele IV. (fototeka HRZ-a, snimio Lj. Gamulin, 2016.)

Bela IV Park (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by Lj. Gamulin, 2016)

se kao glavna propozicija za novogradnju navodi visina bivšeg kapucinskog samostana kakva se očekuje na cijeloj fronti nakon njezina ujednačavanja, za što se zalažu Prelog, Magaš, Mohorovičić i dakako Šeper kao pobornik faksimilne metode. Skidanje katova Kauzlarić i u duljoj perspektivi smatra nerealnim, ali predlaže purifikaciju pročelja obiju upitnih zgrada prilikom prve obnove, dok Jurišić-Schneider korekciju njihovih visina smatra „nerealnom i neprovedivom“. Otvarajući dilemu: pojedinačni objekt ili ambijent – cjelina, Buntak se vraća na već dobrobrano prodiskutirano pitanje: južna fronta – interpolacija i pripisuje novogradnji važnu funkciju u ublažavanju postojećih razlika.

Svi su suglasni o čuvanju fragmenata, bedema i gotičkog prozora. Prelog i Jurišić-Schneider preporučuju konzervaciju i sanaciju očuvanog dijela bedema, slično Magaš. Gorenc vidi bedem kao „aktivni faktor“ u prostornoj modulaciji južne fronte koji treba „aktivno valorizirati“, Mohorovičić kao sastavni dio novogradnje koji će osigurati evokaciju i kontinuitet, Šeper kao nedodirljivi ostatak fortifikacija. Buntak se unatoč „krezubosti“ na tom i drugim mjestima ograđuje od rekonstrukcije zida u ime novih vrijednosti (19. stoljeća), „koje treba učiniti što kvalitetnijima“.

Za potrebu izrade studije valorizacije i prezentacije (uređenja) cjeline Gornjega grada izrijeком su se založili Prelog, Magaš i Kauzlarić. Prelog od nje očekuje i detaljne kriterije za uređenje južne fronte, Magaš da bi bila jamstvo dugoročnog razvoja Gornjega grada, Kauzlarić da bi usmjeravala i regulirala sve njegove probleme. Indikativno je, da ni jedan od njih ne rabi pojam „revitalizacija“,

iako se o njemu u Zagrebu intenzivno diskutira od 1965., kada je raspisan prvi natječaj za revitalizaciju neke spomeničke cjeline uopće, naime za Tkalčićevu ulicu. Nije zgoroga podsjetiti, da je upravo 1965. doneseno rješenje o upisu povijesne cjeline Gornji grad i Kaptol u Registar nepokretnih spomenika Zagreba, a da je provedbeni urbanistički plan za nju, zapravo plan revitalizacije s kompleksnim i ujedno detaljnim parametrima, donesen 1979., dakle deset godina nakon posljednje rasprave o interpolaciji na tzv. Vranicanijevoj poljani. I to upućuje na teškoće – nedoumice i dvojbe, koje su morale pratiti proces formulacije odrednica (kriterija) i ciljeva revitalizacije za taj iznimno važan, tada već višestruko ugrožen i ranjiv dio ukupne povijesne jezgre Zagreba.¹³ Tom je procesu udio 1969. zacijelo dala i navedena stručna komisija svojim sugestijama.¹⁴

Protiv „kontraprojektiranja“ u Zavodu kao alata u donošenju stava prema novogradnji rezolutno se izjašnjava Prelog, dok Magaš upozorava da Zavod njime „umanjuje mogućnost kasnijeg ocjenjivanja“. Odviše obvezujućih odrednica, u različitim nijansama, od preporuke do zahtjeva budućem projektantu, sadrže prilozi Mohorovičića, Buntaka, Šefera i Jurišić-Schneider.

Sažimajući, utvrđujemo da je i u raspravama i u pisanim priložima zadaća formulacije propozicija za gradnju hotela proširena na gotovo cijelu problematiku valorizacije i uređenja Gornjega grada, da su razmotreni bitni aspekti zaštite i sanacije, intervencije i inovacije u zaštićenom povijesnom ambijentu. Otvorena su mnoga načelna i teorijska pitanja, iznesen niz preporuka i zahtjeva. Tek o neupitnim temama (očuvani fragmenti, napose bedema)

postignuta je suglasnost, dok je nije bilo o kompleksnijim pitanjima rekonstrukcije i restitucije, štoviše, pokazale su se razlike i opreke, pa zaključka i nije moglo biti. U konkretnom slučaju interpolacije na južnoj osnovici ipak je prevladao stav, da novogradnja dimenzijama, volumenom i strukturom mora evocirati na srušeni sklop, koji se „posmrtno“ valorizira kao važan spomenik – bez uporišta u znanju o njemu, bez komparativne analize koja bi ga postavila u vezu s istovremenim gradnjama (na bedemu, odnosno s počecima njegove razgradnje izgradnjom), bez objektivne valorizacije arhitektonskih karakteristika. No s obzirom na njegovo mjesto u nekadašnjoj slici južne „korone“, on je čvrsto povezan s idejom njezina popravka, odnosno s prijedlozima njezine idealne rekonstrukcije. Općenito, stječe se dojam da su članovi komisije i drugi sudionici rasprava bili blokirani sviješću o važnosti i vrijednostima Gornjega grada u razmišljanju o nužnosti intervencija kao imperativu života i utekli se u zabran rigoroznog čuvanja postojećega: *noli me tangere*.

Zahtjevi i očekivanja pokazali su se kao nerealni, pa i utopijski, osobito što tiče sagledavanja problema zaštite i obnove cijele gornjogradske urbane cjeline, ali i šire, naime, definicije njezina statusa u sklopu cijelog gradskog organizma – iz čega bi se trebali izvesti principi intervencije u spomenički ambijent. Pojednostavljeno: bez hijerarhijske vrijednosne vertikale nema intervencije, a tko se u to upusti, na skliskom je tlu parcijalnog rješenja – upitnog koliko i riskantnog. Ili još kraće: bolje je čekati/mirovati nego djelovati. U svemu ta je epizoda dokument vremena i prostora: moderne pri isteku, još obuzete vizijom i fikcijom utopije, te zagrebačkog kulturnog miljea s korijenima u tradiciji i pojedinačnim iskoracima u drukčije.

Propozicije

Regionalni zavod donio je na temelju rasprava i pojedinačnih mišljenja članova komisije u studenome 1969. propozicije za gradnju hotela, generalizirajući poruke i istodobno ekstrahirajući iz teško prohodnog štiva ono što je bilo blisko vlastitim, višekratno objavljenim stavovima. U uvodu se navode opća mjesta: da je Gornji grad potpuno definirana spomenička cjelina, da njezin integritet nije umanjen dosadašnjim pojedinačnim intervencijama te da se svaki novi zahvat mora zasnivati na metodi revitalizacije. Utvrđuje se, da je promet najveći problem, a u konkretnom slučaju (hotela) pojačan intenzitet i parkiranje. Upozorava se, nadalje, na ugođenost građevinskih volumena na Gornjem gradu, pa se zahtijeva da se novi objekti podrede odnosima masa i gabarita. Na navedenome su zasnovane propozicije, koje se donose u cjelini, bez gramatičkih ili pravopisnih intervencija:

„Osnovnom maksimalnom visinom na ovom prostoru mora se smatrati visina ranijeg objekta kapucinskog samostana, vidljiva u strukturi istočnog pročelja zgrade Geofizičkog zavoda. Ovaj uslov odnosi se, kako na visinu

vijenca, tako i na visinu sljemena ranijeg objekta – prije korekcije nagiba krovne plohe, do koje je došlo vjerojatno početkom 19. stoljeća.

Unutar ove maksimalne visine potrebno je variranjem visina postići prilagođavanje odnosima masa autentične izgradnje Gornjeg grada, kako sa južne strane (prema Strossmayerovom šetalištu), tako i sa sjeverne strane (prema Vraniczanyjevoj ulici). Pri tome odnos novog objekta u njegovom sjevernom dijelu treba visinom, volumenom i razvedenošću formi, potpuno prilagoditi malogradskoj arhitekturi na sjevernoj strani Vraniczanyjeve ulice i Trga Franje Markovića.

Građevna linija u Vraniczanyjevoj ulici određena je sjevernim pročeljima zgrada u Vraniczanyjevoj ulici 1 i Grič br. 3, dok je južni rub objekta uslovljen vanjskim rubom bedema, pri čemu se mora poštivati njegova karakteristika, mekano povijena linija.

Nagib krovnih ploha prilagoditi će se kosinama autentičnih krovništa na području gornjogradske aglomeracije. Također treba voditi računa o dovoljnoj razigranosti krovni ploha koje će u svakom slučaju proizaći već iz same tlocrtne dispozicije objekta. Kao materijal za pokrov dolazi u obzir isključivo biber crijep u dimenzijama autentičnim za historijsku izgradnju Gornjeg grada.

Odnos novog objekta prema kuli Lotrščak, u pogledu njegove tlocrtne dispozicije, volumena i arhitektonske obrade, potrebno je tako odrediti, da autentična spomenička svojstva kule (historijsko-urbanističke i arhitektonske karakteristike) budu maksimalno prezentirana.

Postojeće historijske arhitektonske elemente na susjednim objektima (gotički prozor na istočnom zidu Geofizičkog zavoda) sačuvati će se i po mogućnosti funkcionalno prezentirati, povezujući ih sa novim objektom.

Gradski zid (bedem) mora se rekonstruirati u svim djelovima gdje je oštećen i manjkav. Pod time se podrazumijeva i zatvaranje svih recentnih otvora. Prilikom rekonstrukcije gradskog zida (bedema) treba proučiti mogućnost restitucije dijela bedema sačuvanog u prizemnom dijelu južnog krila Geofizičkog zavoda.

U pogledu ritma otvora i arhitektonske obrade, novi objekat mora se podrediti tipologiji urbane arhitekture gornjogradske aglomeracije.“

Jesu li i kako te propozicije, koje su eklatantni primjer konzervatorskog „kontraprojekta“ kojim je potencijalnom projektantu zadano sve do detalja, utjecale na Šegvićev projekt, datiran 1969./1970. godinom, teško je dokučiti. Neki elementi mogu se povezati s tim propozicijama, ali Šegvića je očito više od njih obvezivalo sve ono što je o projektiranju za fatalnu parcelu znao otprije, a po svojoj prilici najviše Albinijev pristup koji je vremenom prihvaćen kao paradigmatički. No povezujući projektiranje hotela s restitucijom južne „korone“, upao je u procjep iz kojega nije bilo izlaza. U tome je možda odgovor na pitanje zašto nije došlo do realizacije. Na pitanje o kakvoći „distinkcije

13. Arheološka istraživanja u parku Grič 2015. (snimio M. Hrčić, 2015.)
Archaeological excavations in Grič Park, 2015 (photo by M. Hrčić, 2015)

novoga i staroga“, postavljeno na početku, moglo bi se odgovoriti, da je Šegvić u danim okolnostima, pod prisilom zadanih uvjeta i teretom naslijeđenih (i usvojenih) sudova, učinio najbolje što je mogao – štedeći samodostojanstvo. U nizu njegovih „bliskih susreta“ s povijesnom sredinom, kad je bio u skladu sa svojim bićem, ovom projektu ne pripada visoko mjesto.

PARK BELE IV. – OBRAT PARADIGME

Stanje i perspektiva tzv. Vranicanijeve poljane bili su razmatrani u sklopu „Urbanističko-arhitektonske i konzervatorske studije uređenja javnih prostora Gornjega grada“, koju je Grad Zagreb 2009. kao voditelju povjerio arhitektu prof. dr. sc. Marijanu Hrčiću.¹⁵ Cilj studije bio je identificirati probleme, predložiti mjere za rehabilitaciju i program provedbe. Utvrđeno je da se glavna javnih prostora niže duž južne osnovice Gornjega grada: od platoa Gradec, Jezuitskog i Katarinskog trga, tzv. Vranicanijeve poljane i Markovićeve trga do Parka Grič, uključujući Ulicu Ćirila i Metoda koja taj višedjelni potez s Markovim trgovom povezuje u obliku križa. Paralelni južni potez čini Strossmayerovo šetalište sa svojim serpentinama i stubama – mrežom komunikacija do Donjega grada. Slične komunikacije postoje i s istočne strane Gornjega grada:

Male, Mlinske i Felbingerove stube, napokon, Ilirski trg s Vrazovim šetalištem na sjevernom šiljku. U prvoj fazi obuhvatilo bi se najprije Park Grič, koji će se obnoviti u svojem povijesnom obliku i urediti kao arheološki park s obzirom na nalaze i spoznaje stečene u recentnim arheološkim istraživanjima, a istovremeno bi se obnovio zapadni dio Strossmayerova šetališta do kule Lotrščak. Što se tiče tzv. Vranicanijeve poljane predloženo je da se privremeno uredi kao javni park. Tu je ideju podržao investitor, Grad Zagreb, pa je park ujesen 2011. uređen prema idejnoj skici Marijana Hrčića, izrađenoj u Studiju Hrčić, a u oslonu na konzervatorske propozicije Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode Zagreba i radne izvještaje arheologa Borisa Mašića. Realizacija je povjerenica podružnici „Zrinjevac“ Zagrebačkog holdinga d.o.o. Ujesen 2011. godine na površini „poljane“ uređen je park, koji je sljedeće 2012. dobio naziv Park Bele IV. (sl. 12)

U pripremi prve faze uža radna skupina razmatrala je historijat projektiranja na tzv. Vranicanijevoj poljani, poglavito u razdoblju poslije Drugog svjetskog rata (od 1959. do 1969.) i došla do zaključka, da su se rasprave vodile u znaku kontroverze forma – namjena. Prevladala su pitanja forme, pa su se novogradnji detaljno propisivale formalne odrednice, dok je u drugi plan dospjela namjena,

14. Situacija Parka Grič; konzervirani i restaurirani dijelovi gradskog zida i jugozapadna kula s najnovijim nalazom novovjekih arhitektonskih struktura (fototeka HRZ-a, snimio Lj. Gamulin, 2016.)
Situation of Grič Park; conserved and restored portions of the city walls and southwest tower with the most recent find of early-modern architectural structures (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by Lj. Gamulin, 2016)

uvijek i svagda bitna za formu. Zahtjev za rekonstrukcijom, odnosno faksimilnom metodom, proizašao je iz revalorizacije sklopa pošto je bio srušen. Nije ispitano smisao rekonstrukcije sklopa koji je od početka 19. stoljeća bio podvrgnut postojanom prepravljaju, da bi se u prvoj polovici 20. stoljeća postupno pretvarao u *slum* i najvjerojatnije zbog toga bio uklonjen. Štoviše, pridana mu je važnosti spomenika. Nije potaknuto ni pitanje, može li novogradnja određena takvim zahtjevima zadovoljiti funkciju, ma kakva ona bila. Očekujući od novogradnje restituciju sklopa i ujedno južne fronte narušene rušenjem, prednost je umjesto životu i inovaciji dana sceni i kulisi. Odnosom prema tzv. Vranicianijevoj poljani zadugo je inauguriran scenografski pristup.

Iz te analize uže radne skupine proizašao je stav da u pristupu navedenom prostoru treba respektirati ishod povijesnog procesa – naslijeđeno, konkretno stanje. Nadalje, da su replike i rekonstrukcije – idealne kao i „restitutivne“ (Šegvić), kao rješenje danas neprihvatljive s teorijskih i praktičnih razloga, a slučaj Vranicianijeva poljana treba očuvati u memoriji kao dio procesa suočavanja s povijesnom sredinom.

Prijedlog preuređenja „poljana“ u park bio je demonstracija principa kojima bi se prišlo rehabilitaciji javnih

prostora, trgova i parkova Gornjega grada. U viziji južne fronte prednost se, umjesto izgradnji, scenografskom i formalističkom pristupu, daje kultiviranom javnom zelenilu koje će ubuduće činiti preuređeni Park Grič, novi Park Bele IV. i obnovljeno Strossmayerovo šetalište, uključujući zelene padine od promenade do Ilice, koje će se također urediti i socijalizirati. Podjednaka važnost pridaje se građevinama podignutima na bedemu (sl. 12).

U prijedlogu parkovnog uređenja tzv. Vranicianijeve poljana ističe se da je ono privremeno – u očekivanju iseljenja Hidrometeorološkog i Geofizičkog zavoda. Ta zgrada između dva parka – novog Parka Bele IV. i Parka Grič, na kojem još traju arheološka istraživanja i konzervatorski radovi, morala bi dobiti javnu, otvorenu namjenu i biti prezentirana kao soliter. To znači da bi doživjela određene preinake. Izazov kreaciji (i intervenciji) nudi slijepi zid prema parku s tragovima kapucinskog samostana i crkve Blažene Djevice Marije. Predstavljani pristup je reverzibilan, što znači da se ta razmjerno velika površina u budućnosti lako može preurediti za neku novu namjenu, bude li o tome suglasnosti. Reverzibilni pristup danas sve više prevladava u zaštiti spomenika – ne samo iz praktičnih nego najprije etičkih razloga: njime se štiti i čuva baština za buduća pokoljenja. No sudeći prema ži-

15. Saniran i rekonstruiran bedem na Strossmayerovu šetalištu (snimio M. Hrzić, 2016.)

Recovered and reconstructed walls on the Strossmayer Promenade (photo by M. Hrzić, 2016)

votu koji je do danas navro u park, čini se da će se sadašnja namjena održati.

U Parku Grič bit će prezentirani nalazi arheoloških istraživanja koje od 2003. do danas (2016.), u nekoliko kampanja, provodi Muzej grada Zagreba po narudžbi Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode Zagreba (sl. 13 i 14). Od početka vodio ih je Boris Mašić, a od 2006. uključena je Buga Pantlik¹⁶. Bilo je poznato da je na mjestu parka bio vrt kojim su se koristili kapucini u 17. stoljeću, a još prije groblje (od kraja 15. stoljeća sve do 1620.). Nalazi, međutim pokrivaju razdoblje od starijeg željeznog doba, preko ranog i visokog srednjeg vijeka do 17. stoljeća. Uz mnoštvo predmeta od metala, keramike i stakla, koji dokumentiraju pojedine epohe i kontinuitet, tu su pronađeni temelji anžuvinske palače iz 14. stoljeća, otkriveni ostaci jugozapadne kule i veći potezi gradskog zida sa zapada i juga. Nedavno su uz zapadni bedem pronađeni temelji zgrade iz 16./17. stoljeća, a sjeverno od temelja anžuvinske palače ostaci sjeverozapadne kule. Prema projektu arhitektonskog i krajobraznog uređenja Marijana Hrzića¹⁷ pronađene strukture, izuzetno važne za razumijevanje geneze Gradeca, bit će prezentirane u arheološkom sloju, bedemi konzervirani i rekonstruirani do neupitno potvrđene visine, a isto vrijedi za dvije kule, jugozapadnu i sjeverozapadnu. U međuvremenu, 2015. saniran je i dijelom rekonstruiran očuvani južni potez

bedema između kule Lotrščak i zgrade Hidrometeorološkog i Geofizičkog zavoda (sl. 15). Budu li osigurana potreba sredstva, arheološki park i šetalište Grič mogli bi biti završeni do kraja 2017. ili početka 2018. godine. Za stručnjake i građane najefektnije će zacijelo biti prezentirani dijelovi gradskog zida, bedemi i kule koje su najveća novost. Barem time bit će iskazana zadovoljština i poštovanje stručnjacima koji su se u teškoj raspravi o tzv. Vranicanijevoj poljani suglasili o rehabilitaciji gradečke fortifikacije kao neupitne povijesne i identitetske vrijednosti.

POST SCRIPTUM: À PROPOS REKONSTRUKCIJA

Unatrag dvadesetak godina rekonstrukcija nije samo temom teorijskih analiza i rasprava, kako svjedoči velika polemika Nerdinger – von Buttlar 2009./2010. u Njemačkoj spomenuta na početku, nego popularni pristup za kojim se poseže osobito kad je riječ o izgubljenim (nepostojećim) spomenicima naglašene identitetske i simboličke (nacionalne, religijske, memorijalne) vrijednosti. Najpoznatiji primjeri: dva velika pravoslavna svetišta u Moskvi, Kazanski sabor iz 17. stoljeća, srušen 1936., rekonstruiran 1990. – 1993. i Hram Hrista Spasitelja, građen od 1839. do 1883., srušen 1931., rekonstruiran 1995. – 2000. Obama je minuciozno rekonstruiran vanjski izgled, ali su konstrukcija i oprema najsuvremenije. Na temelju tih spektakularnih pothvata Ruska Federacija donijela je 2001. državni *Program 200*, s ciljem rekonstrukcije dvjesto srušenih crkava u doba komunizma. Sličan je primjer Frauenkirche (Gospina crkva) u Dresdenu, jedinstvena barokna protestantska crkva, podignuta 1743., izgorjela u savezničkom bombardiranju grada u ožujku 1945. Rekonstrukcija je trajala od 1994. do 2005. i izazvala oprečne reakcije. U Sankt Peterburgu, u Katarininoj palači, radilo se čak od 1979. na rekonstrukciji Jantarske dvorane, prenesene u Sankt Peterburg 1712. iz berlinskog Gradskog dvorca (Berliner Stadtschloss), demontirane i nestale u doba nacističke vlasti, da bi 2003. o tristotoj obljetnici grada bila otvorena za javnost. Vjerojatno je najekstremniji primjer gradnja fortifikacijskog sustava Datonga u Kini 2009. – 2012. prema planu „Zaštita staroga grada“ iz 2008., temeljem kojeg se počeo graditi novi-stari grad u fiktivnom stilu Ming – s ciljem turističke promocije grada i razvoja industrije zabave. Novi grad i njegove zidine pripadaju nizu urbanih travestija kojima obiluju kineski velegradovi. Objašnjenje treba tražiti u kineskom poimanju obnove kao očuvanju baštinske ideje, a ne materijalnoj stanja spomenika.

Izazovu rekonstrukcije oprle su se diskusije vođene o njujorškom Ground Zero, odnosno neboderima World Trade Center, uništenima u terorističkom napadu 11. rujna 2001. Umjesto replike Twinisa, podignut je novi neboder, One Trade Center, zvan i Freedom Tower, građen prema projektu Davida Childa od 2006. i otvoren za javnost 2014. Znakovitu poruku iz Europe odaslala je debata koja se u

isto vrijeme, od 2006., vodila o dovršenju pročelja bazilike San Lorezo u Firenci rekonstrukcijom Michelangelova projekta iz 1515. Stjecajem okolnosti pročelje nije realizirano, a od 18. stoljeća redaju se ideje i zahtjevi da se izvede prema Michelangelu (nacrti i drveni model čuvaju se u Casa Buonarroti). Recentna debata koju je inicirao tadašnji gradonačelnik Matteo Renzi okončana je 2011. zaključkom da je nedovršeno pročelje nedodirljiva ikona Firence. Protivnici rekonstrukcije pozivali su se na paradigmu *restauro critico*, koju je u knjizi *Teoria del Restauro* iz 1963. postavio Cesare Brandi, a 1964. razradila Venećijanska povelja: uspostavljanje potencijalnog jedinstva spomenika i prezentacija očuvanih slojeva bez dodavanja ili upotpunjavanja.

Kritička rekonstrukcija – idealna rekonstrukcija, fikticitet – fikcionalitet, stvarno – imaginarno, to su uglav-

nom polovi unutar kojih se danas kreću projekti obnove spomenika u svijetu. U Hrvatskoj teorijska debata o tome ne postoji, odnosno nije posvjedočena u literaturi, dok praksa svjedoči o perzistenciji načela koja su prevladavala 1960-tih godina 20. stoljeća i o trajnoj kontroverzi konzervatori – arhitekti. Od recentnih realizacija vrijedi kao ostvarenje jedino istaknuti rekonstrukciju župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Gori, koja je bila razorena u doba Domovinskog rata. Prema zamisli i projektu Drage Miletića i arhitektice Marije Valjato Fabris crkvi je nakon detaljnih istraživanja vraćen templarski sloj.¹⁸ Radovi su dovršeni 2013. godine. Uslijedilo je opremanje interijera, u čemu autori rekonstrukcije nisu sudjelovali. No s obzirom na cilj i koncept otvara se pitanje, postavlja li ta rekonstrukcija smjernice ili je posrijedi jedinstven primjer i iznimka. ■

Bilješke

1 BERNARDA RATANČIĆ, ZLATKO JURIĆ, 2014.

2 Konzervatorski odjel u Zagrebu (Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu), RZG-464/3.10. Prostor između Geofizičkog zavoda i kule Lotrščak. Studija mogućnosti izgradnje. Na građu me ljubazno upozorio arheolog Boris Mašić koji je više godina vodio arheološke radove na tzv. Vranicanijevoj poljani.

3 Izložba Arhitektonskog muzeja Tehničkog sveučilišta u Münchenu „Geschichte der Rekonstruktion – Rekonstruktion der Geschichte“ autora Winfrieda Nerdigera, održana 2010. u Pinakothek der Moderne izazvala je polemike i polarizaciju u dva tabora: pobornika i osporavatelja rekonstrukcije, više publikacija i stručnih skupova koji su zaredali još od pripreme izložbe. Više u: WINFRIED NERDINGER, HILDE STROBL, 2008.; MICHAEL BRAUM, URSULA BAUS, 2009.; JAN HANSELMANN, 2009.; WINFRIED NERDINGER, 2010.; ADRIAN VON BUTLAR, 2010.; ROBERT SCHEDIWIY, 2011. U Njemačkoj, koja je u Drugom svjetskom ratu izgubila najviše povijesne urbane supstance i spomenika, od 1990-ih postoji tendencija „popravka“ poratne obnove (Rückbau, rušenje/uklanjanje), odnosno rekonstrukcije s ciljem što znatnijeg približavanja nekadašnjem stanju. Navedeni primjeri Frankfurta i Berlina izazivaju ne samo intenzivne, katkad žestoke stručne diskusije, nego i interes građana, čiji se glas respektira.

4 Idejni projekt iz 1960., natječajni rad iz 1961., novi projekt iz 1962. te varijante, posljednja iz 1971. Sekulić-Gvozdanović izradila je do 1983. tri varijante.

5 Za ukupnu investiciju, koja je uz gradnju hotela (120 ležaja) obuhvaćala znatnu adaptaciju zgrade Meteorološkog zavoda, pa i kule Lotrščak – sve s ciljem korekcije južne „korone“ Gornjega grada, bile su osigurane tri milijarde dinara.

6 Za snižavanje gimnazije za kat još se 1958. zalagao IVAN ZEMLJAK, 1958., 1, 3, a ideju je razradio u: IVAN ZEMLJAK, 1961., 13.

7 Projekt „Rekonstrukcija južnog pročelja Gornjega grada“, uključujući projekt hotela, izrađen 1969. – 1970. s Anamarijom Jelinić Semenić, Šegvić je sam predstavio u: NEVEN ŠEGVIĆ, 1970.

8 BERNARDA RATANČIĆ, ZLATKO JURIĆ, 2014.

9 Konzervatorski odjel u Zagrebu, Dopis Zavoda Predsjedništvu Skupštine Grada Zagreba od 10. 11. 1969., predmet: Urbanistička cjelina Gornji grad – revitalizacija. Dosje Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu, RZG-464/3.10.

10 Mišljenja su poslali sljedeći članovi komisije: dr. Franjo Buntak (1910. – 1985.), Marcel Gorenc, prof. (1915. – 2009.), Greta Jurišić-Schneider, d. i. a. (1912. – 1974.), akademik Mladen Kauzlarić (1896. – 1971.), Boris Magaš, d. i. a. (1930. – 2013.), akademik Andre Mohorovičić (1913. – 2002.), prof. dr. Milan Prelog (1919. – 1988.), dr. Mirko Šeper (1912. – 1970.). Nije se odazvala dr. Anđela Horvat (1911. – 1985.).

11 Za razliku od redovničke kurije dotjerane u palaču, u najbližem susjedstvu (Katarinski trg 6), kao premac, možda uzor, postoji barokna palača, od 1849. u posjedu baruna Ambroza Vranyczany-Dobrinovića (1800. – 1870.). Velikim zahvatom između 1883. i 1885., koji je nasljednica Klotilda Buratti-Vranyczany-Dobrinović (1836. – 1912.) povjerala arhitektu Kuni Waidmannu (1845. – 1921.), palača je potpuno izmijenjena u duhu ukusa i mode utemeljiteljnog doba (*Gründerzeit*): dobila je neorenesansna stilska obilježja i *cour d'honneur*. Bila je društveno okupljalište kulturne elite i aristokracije, poprište teatarskih predstava, koncerata i balova. Ukratko: najpoznatiji salon tog doba, što gornjogradski dom Hellenbachovih nije bio jer se njihov društveni život pretežno odvijao na ladanju.

12 Sklop, pavlinsku kuriju i kapucinski samostan, prva je prikazala Lelja Dobronić u knjizi *Zagrebački Kaptol i Gornji grad nekad i danas* 1986. (196–198). Prigodom rada na povijesnoj analizi tzv. Vranicanijeve poljane u sklopu „Urbanističko-arhitektonske i konzervatorske studije uređenja javnih prostora Gornjega grada“,

povjerene 2009. arhitektu prof. dr. sc. Marijanu Hrziću, pregledom drugih izvora i literature rekonstruirala sam slijed vlasnika te provjerila podatke o intervencijama na sklopu. – Samostan (Vranicanijeva 5–7/Strossmayerovo šetalište 12–14) posjedovali su najprije general, feldmaršal Ivan Janko Jelačić (1742. – 1813.) i major Vinko pl. Jelačić (1776. – 1824.), potom njihove udovice, a od 1830. Vinkov sin Karlo/Dragutin pl. Jelačić (1802. – 1878.). Bivšu pavlinsku kuriju (Vranicanijeva 3-Strossmayerovo šetalište 10) posjedovao je general, feldmaršal Ivan Janko Jelačić, koji je za svoje potrebe 1808. unajmio i kulu Lotršćak, a poslije njegove smrti njegova udovica. Od 1830-ih i kurija je u posjedu susjeda i rođaka Karla/Dragutina pl. Jelačića, kojem otada pripada cijeli sklop. Nasljeđuje ga udovica Franjica/Fanny Sermage, a potom ga njihova kći Klotilda donosi u miraz suprugu barunu Lazaru Hellenbachu (1827. – 1887.). Barunica Klotilda Hellenbach bila je vlasnica sklopa do 1918.

13 Kao cjelina u spomenuti su registar 1968. upisani Tkalčićeva ulica (reg. 1953.), Donji grad s Vlačkom ulicom (reg. 1962.), te Gornji grad i Kaptol (reg. 1979.) Pod nazivom Povijesna urbana cjelina Grad Zagreb upisana je nakon revizije zakona u Listu zaštićenih kulturnih dobara Registra kulturnih dobara RH (Z-1525).

14 Cjelovit projekt revitalizacije nekog dijela Zagreba nikad nije realiziran, iako se revitalizacija kao metoda i cilj spominje u

mnoštvu dokumenata, napose urbanističkih. Posljednji zamašnji plan revitalizacije, zasnovan na istim principima kao navedeni PUP Gornji grad i Kaptol, sadrži Provedbeni urbanistički plan Donjeg grada iz 1989.

15 Osnovana je šira konzultativna stručna skupina koju su činili: prof. dr. sc. Vladimir Bedenko, d. i. a., mr. sc. Slavko Dakić, d. i. a., prof. Nenad Fabijanić, d. i. a., Ivica Fanjek, d. i. a., Niko Gamulin, d. i. a., prof. dr. sc. Mladen Obad Šćitaroci, d. i. a. te arheolog i konzervator Drago Miletić, prof. i povjesničar umjetnosti Zlatko Uzelac, prof. U užu radnu skupinu imenovani su prof. dr. sc. Marijan Hrzić, d. i. a. kao voditelj, prof. dr. sc. Dražen Juračić, d. i. a., dr. sc. Snješka Knežević, povjesničarka umjetnosti, Boris Mašić, prof., arheolog, a po službenoj dužnosti, Silvije Novak, prof., predstojnik Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode Zagreba i Marijana Sironić, d. i. a. kao koordinatorica.

16 BORIS MAŠIĆ, 2004.; BORIS MAŠIĆ, BUGA PANTLIK, 2005.; BORIS MAŠIĆ, BUGA PANTLIK, 2007.; BORIS MAŠIĆ, 2008.

17 Od 2011. izrađeni su u Atelijeru Hrzić idejni, glavni i izvedbeni projekt. Rad na projektu, osobito u pitanjima rekonstrukcije bedema i kula stalno je pratio Silvije Novak, konzultant je bio Boris Mašić, a u razmatranje rekonstrukcije jugozapadne braničke kule bio je uključen Drago Miletić.

18 DRAGO MILETIĆ, MARIJA VALJATO FABRIS, 2014., 49–70.

Izvor

Konzervatorski odjel u Zagrebu (Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu), Studija mogućnosti interpolacije objekta na prostoru bivše palače Hellenbach i kapucinskog samostana, Zagreb, 1969.

Literatura

ALEIDA ASSMANN, Rekonstruktion – Die zweite Chance, oder: Architektur aus dem Archiv, *Geschichte der Rekonstruktion – Rekonstruktion der Geschichte*, Winfried Nerdinger (ur.), Prestel Verlag, München, 2010.

JAN ASSMANN, TONIO HÖLTER, *Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität*, Suhrkamp, Frankfurt a. M., 1988.

MICHAEL BRAUM, URSULA BAUS (ur.), *Rekonstruktion im Deutschland. Positionen zu einem umstrittenen Thema*, Birkenhäuser, Basel/Boston/Berlin, 2009.

ADRIAN VON BUTLAR et. al. (ur.), *Denkmalpflege statt Attrappenkult. Gegen die Rekonstruktion von Baudenkmalern – eine Antologie*, Bauweltfundamente 146, Birkenhäuser, Gütersloh/Berlin/Basel, 2010.

ULRICH CONRADS (ur.), *Die Städte himmeloffen. Reden und Reflexionen über den Wiederaufbau und Wiederkehr des Neue Bauens 1948/49*, Birkenhäuser Architektur, Stuttgart, 2002.

MICHAEL FALSER, *Die Erfindung einer Tradition namens Rekonstruktion oder die Polemik der Zwischenzeilen*, URL = http://www.academia.edu/11414354/Die_Erfindung_einer_Tradition_namens_Rekonstruktion_oder_die_Polemik_der_Zwischenzeilen_Review_2011_ (16. lipnja 2017.)

JASNA GALJER, 20. stoljeće za zagrebačkom Gornjem gradu: između projekta i realizacije, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 19 (1995.), Zagreb, 133–141.

JAN HANSELMANN, *Rekonstruktion in der Denkmalpflege – Texte aus Geschichte und Gegenwart*, Frankfurt IRB, Stuttgart, 2009.

UTA HASSLER, *Ruinen und Rekonstruktionen*, URL = http://www.idb.arch.ethz.ch/files/hassler_rekonstruktionen.pdf (7. travnja 2017.)

BORIS MAŠIĆ, Park Grič, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 1 (2004.), 114–115.

BORIS MAŠIĆ, Vranicanijeva poljana, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 1 (2004.), 117–119.

BORIS MAŠIĆ, Zagreb – Gornji grad (Trg Franje Markovića, Trg Katarine Zrinske, Jezuitski trg, Mesnička ulica), *Hrvatski arheološki godišnjak*, 5 (2008.), 273–275.

BORIS MAŠIĆ, BUGA PANTLIK, Park Grič, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 2 (2005.), 166–168.

BORIS MAŠIĆ, BUGA PANTLIK, O nalazu novca iz groba 74 u Parku Grič na zagrebačkom Gornjem gradu, *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu*, 4 (2007.), 204–206.

DRAGO MILETIĆ, MARIJA VALJATO FABRIS, Rekonstrukcija templarskog sloja župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Gori, *Portal, godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*, 5 (2014.), 49–70.

WINFRIED NERDINGER, HILDE STROBL, Rekonstruktion. Ein Reizthema in historischer Perspektive, *Aviso*, 2, (2008.)

WINFRIED NERDINGER (ur.), *Geschichte der Rekonstruktion – Rekonstruktion der Geschichte*, Prestel Verlag, München, 2010. (katalog istoimene izložbe, Architekturmuseum der Technischen Fakultät München).

WOLFGANG NEUSTADT, *Zur italienischen Debatte über eine Rekonstruktion der Michelangelo-Fassade von San Lorenzo in Florenz, aus deutscher Sicht*, URL = <http://www.bamberger-onlinezeitung.de/2012/10/02> (7. travnja 2017.)

BERNHARD PETER, *Datong: Die „historische“ Stadtmauer AD 2009–2012.*, URL = <http://www.bernhardpeter.de/China/datong-7.htm> (7. travnja 2017.)

BERNARDA RATANČIĆ, ZLATKO JURIC, Vranicanijeva poljana na Gornjem gradu – projekti i polemike 1907. – 1970., *Portal, godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*, 5 (2014.), 221–242.

HANNO RAUTENBERG, *Echt unecht. Über die Bedeutung der Denkmalpflege in Zeiten der Künstlichen*, URL = <http://www.kunsttexte.de/download/denk/rautenberg.pdf>; *Kunsttexte.de* 1/2001. (7. travnja 2017.)

ROBERT SCHEDIWIY, *Rekonstruktion – Wiedergewonnenes Erbe oder nutzloser Kitsch?*, LIT Verlag, Wien, 2011.

IGNASI DE SOLÀ-MORALES, *Meditationen – Vermittlungen in Architektur und urbaner Landschaft*, Luzern, 2001.

NEVEN ŠEGVIĆ, Prijedlog za rekonstrukciju južnog pročelja Gornjeg grada, *Čovjek i prostor*, 207 (1970.), 16–17.

IVAN ZEMLJAK, Pet trgova na zagrebačkom Gornjem gradu, *Čovjek i prostor*, 76 (1958.), 1, 3.

IVAN ZEMLJAK, Grička fronta, *Čovjek i prostor*, 108–109 (1961.), 13.

Summary

Snješka Knežević

APORIAS REGARDING THE RENOVATION OF THE UPPER TOWN IN ZAGREB – EPILOGUE OF THE CASE OF THE SO-CALLED VRANICZANY PLAIN IN 1969

The article brings forth previously unknown documentation from 1969 relating to the planned construction of a hotel on the so-called Vranyczany Plain. The aim is to outline the theoretical foundations of the debate, led by experts brought together by the then Regional Institute for the Protection of Monuments in Zagreb, prior to proposing guidelines for the construction. In the comments to this comprehensive documentation, the issue of reconstruction, which dominated the debate, is brought to attention, and consequently the aporias regarding the renovation of the Upper Town. Finally, a very recent in-

tervention is discussed, which saw the Vranyczany Plain laid out as a park, which since 2012 has gone by the name of Bela IV Park. This intervention, as well as the project of the adjacent Grič Park, where archaeological excavations and conservation work are still under way, point to a change of paradigm in relation to the historical setting.

KEYWORDS: *Upper Town, so-called Vranyczany Plain, Bela IV Park, architectural insertion, restitution of the image of a place, reconstruction, aporias about the renovation of the Upper Town, paradigm shift*

